

4861

ILIE MARIN.

LA RĂSPÂNTII...

CÂTEVA ÎNTREBĂRI CONȘTIINȚEI

Art. 4 din «Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului»: «*Libertatea* constă în aceea de a face tot, ce *nu* strică altuia?» (Rev. fr.)

== SIBIIU, 1921. ==
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

DEPOZIT GENERAL: LIBRĂRIA SĂTEANULUI, SIBIIU

Prețul 6 Lei.

345812

ILIE MARIN.

LA RĂSPÂNTII...

CÂTEVA ÎNTREBĂRI CONȘTIINȚEI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Art. 4 din «Declararea drepturilor omului și ale cetățeanului»: «*Libertatea* constă în aceea de a face tot, ce *nu* strică altuia?» (Rev. fr.)

==== SIBIIU, 1921. ====

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

BCU Cluj-Napoca

55050004600242

4861

Adunarea națională din Alba-Iulia, februarie 1918, proclamă următoarele: Deplină libertate națională pentru toate neamurile conlocuitoare. Fiecare popor se va administra și judeca în limba sa maternă, fiecare popor va avea drept de reprezentare în Corpurile legislative și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. *Egala îndreptățire și deplină libertate confesională pentru toate conlocuitoarele din Stat.*

BIBL. UNIV. CLUJ-SIBIU
Nr. 194 - 1942

n vremurile noastre, când valorile sunt devalvate când bântuie încă cu putere, în *toate* țările, cari au purtat războiul, ba chiar și în cele foste neutrale, lozinci false, aprinse din focul nestins al prostiei omenești, amenințând siguranța și desvoltarea pacinică din țările noastre — caută omul după un sfetnic, care să-i arate drumul, după o mână, care să-i dea direcția: pe aici o apuci spre luminiș, pe aici spre prăpăstie.

Te-ai învățat să nu te mai miri de nimic în ziua de astăzi. Orice nebunie își are apărătorii ei. Comunismul bolșevic este un exemplu minunat.

Nu te mai miri nici chiar când auzi că se găsesc oameni, cari — în forma unui «Credeu», chemat să propage iubirea de oameni — toarnă un «Credeu» al urii față de deaproapele. Nu te mai miri când auzi cuvântul: «libertate» spus cu gândul ascuns: «numai pentru persoana proprie».

E vorba însă ca să se cristalizeze în viitorul apropiat câteva lozinci sănătoase, cari să aducă liniște, cari să ajute ca să se dureze temelii sănătoase unei omenimi primenite. Altfel *de ce* au murit atâtea milioane pe câmpurile de luptă? De ce a sângerat omenimea? Ca să se înceapă iarăș, cu o și mai mare patimă, acelaș dans macabru al morții?

Hagenbeck, vestitul zoolog și imblânzitor de animale, în amintirile sale despre călătoriile întreprinse și despre animalele sălbatice cumpărate, ne povestește foarte plastic cum un *boa constrictor*, exemplar de lux, de dimensiuni uriașe, în lăcomia sa fără de margini a încercat într'o noapte, în grădina zoologică unde se afla, să înghită nește covoare groase, pe cari fusese așezat și cum — șarpele înghițind mereu — n'a ajuns decât la jumătatea covorului gigant, de care s'a apucat și — a încetat de a mai trăi...

Nu vi se pare europeanul din ziua de astăzi un *boa constrictor*, care încă n'a ajuns la jumătatea covorului, dar care a început să înghită la el?

La academia de științe din Paris a raportat un fizician (Leroy) în 1920 despre o invenție, în urma căreia, cu undele hertziane (Herz=inima) se pot provoca incendii grozave, pe vase de război, în orașe, din aeroplane — trebuie să fie numai câteva baloturi de bumbac la îndemână. Dar bumbacul din *urechile* noastre n'are puțința să aprindă și să pustiască tot așa de cumplit?...

În cele ce urmează va avea cetitorul material de gândit. Simple constatări, fapte, date concrete, urmate de câte o întrebare, la care va fi rugat să răspundă.

N'are pretenție, Doamne ferește, lucrarea aceasta să se asemene unui catechism, fiindcă ar fi blasfemie să o compari cu un catechism, după cum a fost lucru... În-drăsneț să spuie «Credeu» propagandei pentru ură — cu toate acestea «*sfetnic imparțial*» tot se încumetă să-și dea numirea lucrarea de față.

Vrea să arate *cum nu se va putea ajunge la «creangă verde»*, recapitulând trecutul apropiat din fosta Ungarie, trecând în revistă unele din durerile și bucuriile trecute și întrebând mai apoi, și pe cel ce a învins și pe cel ce e învins: e bine, e frumos ce s'a făcut?

Este de folos o astfel de lucrare acum? Cred că da: învingătorul va putea să se oprească la fiecare punct și să controleze faptele sale din ziua de astăzi, spunându-și: *apuc cărarea, care a dus la dezastru statul ungar, sau iau altă cărare?*

Cel învins va putea să se întrebe: după argumentele aduse aici, *a fost îndreptățită sau nu căderea mea?* Să perseverez în orbirea mea sau să las să mi se opereze albeața din ochi? Să ascultăm de glasul șovinist, care ne va aduce în halul de pe urmă al șarpelui boa constrictor al lui Hagenbeck, sau să o mai lăsăm din... «patruzeci și opt»?

De sigur, multe din întrebările acestea sunt arhibanale. Și, totuș, te întrebi, fiindcă sunt o verigă dintr'un lanț întreg de întrebări, verigă, care dacă ar lipsi, n'ar fi trecerea logică, ca să ajungi la rezultatul dorit.

Chiar și întrebările acestea banale câți și le vor pune zicându-și: *pater peccavi, am păcătuit!*

Se răspândește iarăș un curent de credință în mijlocul oamenilor, după cataclismul, care a sdruncinat tot.

Din *America* au pornit reprezentante ale «*Asociațiunii fetelor creștine*» (Joung Women Christian Asociation), ca să colinde țările europene și să aducă îndemnuri nouă de *iubire* față de deaproapele, împrăștiind cărți religioase și ținând conferințe. (În a. 1920 s'au ținut astfel de conferințe și în Bușteni.)

«*Societatea biblică britanică*» a împărțit în decursul războiului peste 9.000,000 de cărți religioase luptătorilor, răniților, celor de prin temnițe și celor făcuți prizonieri.

La un *congres studentesc*, ținut în *America de Nord*, după război, a rostit un student indian celor adunați din toată lumea, din China, Japonia, Filipine, Africa, America de Sud, Europa, următoarele cuvinte :

«Noi n'avem ce lua dela voi, popoarele din apus. De unul singur avem nevoie pentru a da viață puterilor *constructive* ale Indiei, de Iisus Christos al vostru».

În locul cărților religioase s'au încercat pedagogii din *Franța* să introducă în școalele lor un «Manual de morală», în care să nu fie vorba numai de morala creștină, ci de o «morală *neutrală*, care nu e protivnică nici unei religii și care nu se razimă pe nici o religie». Cartea scrisă de inspectorul școlar al academiilor, Jules *Payot*, tratează despre problemele cardinale ale vieții sufletești, despre: Dreptate, toleranță, dreptul de proprietate, solidaritate, caritate, familie, cetățenie, credință, etc. Introdusă în toate școalele de stat ale Franței a dat rezultate satisfăcătoare, după mărturisirea Drului R. Broda, conducătorul «Documentelor progresului», care a prefațiat lucrarea.

Nici pentru omul mare nu e de disprețuit o astfel de trecere în revistă a problemelor, mai cu seamă acum, așa cum este în cartea de școală, cu întrebările recapitulative.

Îți aduni mai bine gândurile astfel — le strângi mai bine'n chingă și ajungi, oricât de paradoxal ți s'ar părea la început, la convingerea: *dacă vrei ca dreptul tău să fie respectat trebuie să respectezi drepturile protivnicului tău, în interesul tău propriu*. Numai pe baza *respectului reciproc* se poate naște o colaborare, o pace cu sorți de trăinicie — ceea ce se zămislește din poftă de răsbunare, din dorul de subminare al protivnicului, nu este material să închege rândurile tale, fiindcă *ura naște ură și fapta ta rea se răsbundă*.

* * *

Ai aruncat, de sigur, odată ochii asupra unei hărți *etnografice* a *Austro-Ungariei*. Ia înaintea ochilor d. e. harta din epoca congresului dela Berlin (1878), a lui H. Kiepert.

Ce hartă pistriță! Câte neamuri! Nemți, unguri, români, slovaci, sârbi, cehi, croați, sloveni, ruși, ucraineni (ruteni), polonezi, italieni.

Te uiți și-ți zici: par'că ar fi turnul Babilonului ridicat de-asupra statului acestuia!

A, firește, un stat omogen, cu un singur popor — ce idee minunată! Un stat, care să nu cunoască luptele de naționalitate, unde să se spună cu drept cuvânt că «afară de Ungaria nu este viață», *extra Hungariam non est vita*.

Dar s'a pornit ideea asta de naționalitate, cu lozinca ei: «libertate, fraternitate, egalitate» și a trecut evul mediu când latineasca domnea, când domnii de pământ stăpâneau, când țărănimea era *misera plebs contribuens* (biata plebe, care plătește), neprimind în schimb nimica.

În *Ungaria* întreagă erau, după numărăt^oarea din 1910, (Statistica oficială!) 10.350,575 unguri, 1.967,970 slovaci, 2.949,032 români, 472,587 ruteni, 1.106,471 sârbi, 10,612 italieni, 2.037,435 germani, etc.

*Dacă voia Ungaria să trăiască, avea o singură cale de luat: confederația liberală între toate popoarele acestea.*¹

«*Memorialul*» românilor din 1881 spunea respicat următoarele: «Imperiul întreg al dinastiei Habsburg nu este altceva decât un product al împreunării mai multor țări și naționalități foarte diferite între sine.»

«Nu conduse de nu știu ce simpatii frățești, de oareșcare caritate evanghelică, ci în cele mai multe cazuri din interes prea bine înțeles, de reciprocă apărare a existenței proprii. Luate una câte una și separate, față cu alte staturi vecine mai mari și mai tari decât ele, au văzut, că erau în pericol învederat de a cădea victima rapacității și a fi lipsite pentru totdeauna de individualitatea lor politică. De aci uniunea acelor țări sub un cap și o familie suverană, căreia după timp i-a recunoscut dreptul de heredi-

¹ După cit. lui Aurel C. Popoviciu. Istoricul *Hellwald*, spunea în 1892: «Oricine a urmat cu atențiune mersul evoluției naturale a lucrurilor nu va putea să tragă la îndoială, că pentru a reuni elementele atât de heterogene ale imperiului A.-U. într'un organism politic, nu sunt de cât două mijloace: absolutismul violent sau o confederație liberală».

tate la tron, la domnie. Iacă vreo douăzeci de țări împreunate într'un singur corp vast. Aceasta este originea, acesta procesul politic și social al formațiunei acestei monarhii» (pg. 26). «Iacă monarhia întemeiată pe *principiul federalismului*, dictat imperios de interesul fiecărei părți contractante». (pg. 27).

Această idee a dezvoltat-o, cu un vast aparat și cu mare elocință, în 1906 *Aurel C. Popovici*, visând o țară, în care toate neamurile sunt îndreptățite și trăiesc în stimă și considerație reciprocă.

Pe lângă toate declarațiile solemne, în repetite rânduri, ale reprezentanților nemaghiari, pe lângă toate advertismentele, că «bărbații de stat ai Ungariei ar face de o miie de ori mai bine, dacă ar lucra din răspuțeri la consolidarea statului, prin apărarea lui de *bancrot aproape inevitabil...*» («Memorialul» din 1881, pg. 88) — cercurile conducătoare au perseverat pe cărarea șovinismului național, german în Austria și maghiar în Ungaria și Transilvania, aducând monarhia la — 1914.

«Și Austria și Ungaria îndură pedeapsa unei *rătăcirii criminale*. Ele au crezut, că se pot menține prin *silnicie* și prin *violențe* unor alcătuirii de stat, în care majoritatea era supusă stăpânirii minorităților etnice și sociale, *acum, în sec. al 19-lea și al 20-lea*, după revoluția dela 1848 și deșteptarea naționalităților». Citatul este din «*Annales de géographie*», din Paris (1920) — din articolul scris de dl *L. Eisenman* despre Ungaria actuală.

Ce a putut contribui, ca stările să ajungă până la rășboiul «pedeapsă» a unei «rătăcirii criminale» (Eisenman)?

În cea mai mare parte *șovinismul*.

Șovinismul este un cuvânt de origine franceză. Lexiconul ne dă următoarele deslușiri: Șovinismul e un cuvând folosit în limbagiul de toate zilele, în Franța, de prin 1831, când s'a jucat în Paris pentru întâia dată piesa teatrală «Cocardă tricoloră» a fraților Cogniard. În piesa aceasta apare un tinăr recruț, care se laudă grozav cu faptele sale și cântă cuplete cu refrenul: «Sunt francez,

sunt chauvin, și dau una zdravă Beduinului»... Numele chauvin să fie, după ziarul «Figaro», împrumutat dela Nicolae Chauvin, un veteran napoleonean emeritat, cunoscut pe timpul său pentru fanatismul adorării lui Napoleon. Scribe, autorul dramatic cunoscut și la noi, se zice, că a avut pe Chauvin acesta drept model într'o comedie a sa. În curând a ajuns cuvântul «șovinist» egal cu: patriot exaltat, care zdrăngănește din sabie. Atâta lexiconul.

Noi înțelegem, durere, mai mult când zicem: șovinism. Nu este numai soldatul lăudăros Pyrgopolinices al lui Plautus sau Falstaff al lui Shakespeare, este naționalistul cuprins de demență, naționalistul, care nu vrea să recunoască meritele altor neamuri, ci suferă de egocentrism național. Și egocentrismul acesta se răsbună nu numai asupra șovinistului, ci și asupra urmașilor lui, precum și a aceluia, nevinovați, cari sunt în partea contrară. Șovinismul este flagelul omenirii de astăzi. Cluj

În mantaua naționalismului se înfășoară șoviniștii, câte unii chiar în bună credință, alții cu scopul nemărturisit de a pescui în tulbure — și înveninează isvoarele, rup legături, cari ar trebui să existe între neamuri, în interesul lor reciproc. *Șoviniștii sunt Efiatții neamului omenesc.*

Pictorul *Menzel*, ilustrând scrierile lui *Friederic cel Mare*, a desenat pe *Galileo Galilei*, cum — închis în temniță, mâna lui legată în lanțuri încearcă să descrie cu un cui găsit un cerc geometric pe părete, dar nu poate, fiindcă lanțul nu-l lasă. Astfel cel ce a strigat «și totuși el se mișcă!» e silit să nu-și mai urmeze scrutările sale științifice. Nu vi se pare, că lanțurile acestea ar putea fi asemănaute cu șovinismul? «Omul» Galilei, naționalistul, dar și «omul» sănătos, tinde excelsior, vrea progres, vrea bunăstare — șovinismul, ca nește lanțuri, îl oprește de a

descrie planurile sale curate și frumoase: șovinismul face parte din armele de tortură ale spiritului omenesc.

1. De sigur, mare, grea, capitală problemă a fost în trecut pentru aceia, cari au avut *răspunderea conducerii* neamului lor maghiar de a da o directivă sănătoasă dezvoltării statului, în fruntea căruia se aflau.

În «Lupta pentru drept» scrie iuristul *Ihering* :

«... *Transformația* nu se poate îndeplini decât printr'o atăcare extrem de sensibilă a *dreptului existent* și a *intereselor particulare*. Interesele a mii de indivizi și a unor clase întregi s'au întrefesut, în cursul vremilor, atât de intim cu dreptul existent, încât e cu neputință a înlătura acest drept fără a lovi în aceste interese. A trage la îndoială formula de drept sau instituțiunea, însemnează a declara *război tuturor acestor interese*, a voi să smulgi un polip, care stă înfipt cu o miie de brațe. Fiecare încercare de asemenea natură provoacă cea mai violentă rezistență din partea intereselor amenințate, ca urmare firească a instinctului de conservare, iar prin aceasta o luptă, în care — ca în orice luptă — nu hotărăște greutatea argumentelor, ci proporția de forță a puterilor, cari stau față 'n față; și astfel se produce adeseori acelaș rezultat ca în paralelogramul puterilor: o deviațiune dela linia originală în sensul diagonalei».
(trad. rom. pg. 7—8).

Intrebare: N'a fost mai preferabil «războiul» cu aceste «interese», declarat de conducătorii politici prevăzători — războiului deslănțuit în mare parte din cauza nemulțumirii majorității populației?

Pentru ilustrarea «polipului cu o miie de brațe», de care este vorba mai sus, servească numai următoarele date:

În cele 26 comitate unde locuiau Români erau în 1918 — între 5658 funcționari de stat (comitat, pretură, comune etc.) abea 523 Români, zi cincisute douăzeci și trei.

«În Ungaria, în 1910, la mai mult de 40 de ani după compromis, majoritatea populației (51·9%) era nemaghiară. Iar în slujbele publice și profesiile liberale erau 82% maghiari. Românii și slavii (34%) nu erau reprezentați în această categorie decât prin 10%.

«Proprietatea fonciară mijlocie (dela 50—500 hectare) cu 69% în mâni maghiare, iar cea mare 92%.

«Industrie, comerț, finanță — erau domeniu maghiar: In industria mijlocie și cea mare 63% dintre proprietari, 82% din personalul administrativ, 87% din cel tehnic. In comerț 64% din efectiv. In societățile anonime de bancă 85% din număr, 97% din capital și rezerve, 94% din depuneri, 95% din beneficii».

Informațiile le dă în 1920, în «*Annales de géographie*» (Paris) dl *L. Eisenman*.

2. Academicianul *Émile Faguet*, într'un mic studiu spiritual, din 1909, despre «Costum», constata, pe baza datelor aduse de «reviste grave», că din 15,000 milioane de oameni, câți trăiesc pe pământ, abea 500 milioane, a treia parte, deci, se îmbracă, ceilalți umblă în costumul lui Adam... «Cultura» noastră încă nu i-a ajuns.

In Europa, unde trăim, umblă toți oamenii, mai mult sau mai puțin, îmbrăcați. Popoarele cele neîmbrăcate sunt într'un stadiu de «cultură» mai primitivă, pot fi conduse, eventual subjugate, mai ușor — trebuiesc chiar conduse, ca să ajungă și ele odată la gradul nostru superior de «cultură».

Un Herman Cortez cu o mână de oameni se repede în țara Astecilor (secolul al XVI-lea) și taie și spânzură, poporul «înapoiat», întocmai ca celalalt spaniol, Pizarro, în Peru.

O întrebare: In epoca noastră, în mijlocul Europei, e îndreptățit ca un popor să fie tratat ca popoarele neîmbrăcate, față de cari este o oareșcare îndreptățire de conducere silită, sau față de Astecii din sec. XVI-lea, din Mexico?

3. Iuristul *Ihering* vorbește în «Lupta pentru drept» despre «*termometrul susceptibilității*» claselor și popoarelor diferite. Constată că susceptibilitatea unora este mai dezvoltată într'o direcțiune, că «*simțul iuridic*» e mai pronunțat, după state, după popoare, după clase sociale.

Popoarele în costumul lui Adam, de sigur, n'au «termometrul susceptibilității» și «simțul iuridic», atât de desvoltate, ca să se poată lua în considerare, deocamdată.

Intrebare: În Europa, la popoare, cari pretind, și pe drept cuvânt, drepturi, poți să nu iai în considerare acest «simț» al lor fără a fi vinovat?

4. Să ascultăm pe președintele academiei de științe ungurești, pe dl *Albert de Berzeviczy*, fost ministru de culte, etc., ce spune în cartea «*Ungarn*» — tipărită în Budapesta, 1918, pentru publicul din Germania (de «societatea Franklin» — cu colaborarea autorităților științifice Bernhard Alexander, Cholnoky, Marczali, etc.) Dl Berzeviczy vorbește despre puterea de *asimilare* astfel:

«Așa știm de exemplu, că marele scriitor epic ungar al sec. al XVII-lea, N. Zrinyi, care a cântat faptele vitejești ale bunicului său, a fost un magnat din Croația; că primul prelucrător al farsei noastre populare, contele Iosif Gvadányi, își trăgea originea din neamul florentin al familiei Guadagni, că luptătorul rezolut împotriva febrei lăuziei (frigurilor nașterii), ajuns la o glorie mondială, postumă, Semmel-Weis, cel care și-a dedicat întreagă praxa medicală și activitatea-i de savant universității pestane, a fost de origine germană din Ungaria; că chiar marele poet național Petöfi (la început Petrovics) se trăgea dintr'o familie de origine slavă, din comitatul Pojonului; că scriitorul umoristic cunoscut și în Germania prea bine, Mikszáth, are să mulțumească descrierile captivante cunoașterii adânci a ființei poporului din Ungaria de nord, care nu este curat unguresc, și că romancierul și scriitorul dramatic Francisc Herczeg, care se află la zenitul popularității sale, este o mlădiță a unei familii de șvabi din Banat».

Presa ungurească s'a supărat pe președ. Academiei ungurești. Așa d. e. «*Az Est*» a tipărit un articol lung: «*Academia ungurească «învață» pe nemți*», și exclamă: «Nos, ez az izelitő teljesen a kivándorolt magyarfaló szász-magyarok szája ize szerint való. A mit a Kórodi-Lutzok hirdettek és hirdetnek apró részletekben, hogy nincs magyar kultúra, mert az ugynevezett «nagy» magyarok mind idegen nemzetiségűek, azt az elnök ur

összesüríti egy nagy körmondattban és ellátja az akadémia elnöki állásával járó tudományos hitelesség látszatával». («Az Est», 10 febr. 1918).

Sau pe românește:

Ei bine, mostra aceasta este întocmai pe gustul gurii sașilor-ungari maghiaro-fagi, expatriați. Ceeace au vestit Lutz-Korodi și ai săi și ceeace vestesc, în mic, că nu există cultură ungurească, fiindcă așa-numiții unguri «mari» ar fi toți de neam strein, aceea condensează la un loc domnul președinte într'o propoziție lungă și-i oferă autoritatea oficială științifică, ce o are cu postul de președinte al Academiei totodată.

Intrebare: Dacă Petrovics ar fi avut puțința să învețe la o școală — liceu — slovac și să-și exprime gândurile mai ușor în limba părinților săi, ar fi ajuns poetul Petőfi ungar sau un Petőfi slovac?

Dacă Herczeg *Ferenc* ar fi avut prilejul să urmeze la o școală germană, în Banatul său, ar fi astăzi romanțierul ungar sau scriitorul german de talent? Etc. etc. etc.

5. De câte zeci, sute de ori au bătut *trimișii românilor* drumurile la «*Burg*» și la *Budapesta*, la *Olmütz* și la *Ischl*, ca să ceară respicat: dați-ne drepturi și vrem să fim cetățeni credincioși ai patriei noastre! *Inocențiu Micu Clain* a înaintat 24 de memorii; în 1848, pe «*Câmpul Libertății*», în Blaj, am formulat din nou cererile noastre, ca stea conducătoare: «Dreptate tuturor neamurilor!»; în 1860 altă «*Petiție*» prea devotată.

În 1881 înaintau trimișii noștri în numele conferenței noastre generale a alegătorilor români un «*memorial*», în care se constata că de «cincisprezece ani încoace prea dreptele și bine întemeiatele sale postulate, reclamațiuni și plângeri nu mai sunt nicăiri ascultate, nici luate în vreo considerațiune... ca și cum statul ar vedea în români numai vrășmași, iară nu concetățeni purtători de toate sarcinile și nevoile lui, alătura cu toți ceilalți locuitori».

Declarau în numele «conferenței» din Sibiu 1881, că «*sistema* actuală, pasionată, egoistă, răuvoitoare și scurt văzătoare,

căreia orice patriot leal de orice naționalitate și chiar mulți maghiari nepreocupați îi dau epitetul de *fatală...*» (pag. 114).

Ce li s'a răspuns acestor petiții, acestor cereri din partea cercurilor diriguitoare? Vom auzi, mai departe vorba latinească: «*ad acta, cum honore*» (la acte, laoparte, cu toate onorurile).

6. Ai călătorit prin fosta Ungarie vreodată, cetiturile? Prin *ținuturile unde locuiau «naționalitățile»*? Sute, mii de sate românești, câte un orașel, în care «naționalitatea» — respectivă încerca să răsuflă și ea — la gări *numirile* ungurești, *numai ungurești*. Voi ai să ajungi la Blaj, căutai în «mersul trenurilor», Blajul nicăiri! Găseai doar «Balázsfalva» pe ungurește. Luai bilet pentru «Bálazsfalva» și ajungeai în Blaj-sat, într'un sat de lângă adevăratul Blaj, care pe ungurește a fost maghiarizat cu forța în «Küküllőszög». Pentru ce? Pentru că la Blaj, în 1848, au declarat românii, că vreau să fie un neam cu drepturi egale cu ale celorlalte neamuri? Dar *cine* vorbește despre «Küküllőszög», în Blaj și *când* ar fi putut să dispară Blajul din conștiința poporului românesc? — Și Blajul este numai *un* exemplu. Sate, sute de sate, pe unde nu era picior de strein, afară doar de notar și de jandarmerie, au căpătat — în urma *unei legi votate în parlament* — numiri streine de acelea, cari trăiau în conștiința poporului, care le locuia.

Intrebare: Cu ce inimă a putut primi populația băștinașe schimbările acestea de numiri de localități?

7. Mai mult. Te dai jos din tren, în Țara Făgărașului d. e., și voi ai să vorbești cu șeful de gară din cutare sat românesc. În mijlocul unei populații compacte românești găseai pe *slujbașul dela gară — dela șef până la ultimul cantonier — strelni*, oameni, cari limba poporului de acolo de cele mai multe ori *nu* o cunoșteau, în cel mai bun caz o vorbeau de să iai câmpii.

Intrebare: E cu cale «politica» unui stat, care trimite în ținuturi compacte naționale alți funcționari, de câte pe aceia, cari să *servească* interesele populației?

8. Ții la *familia* ta, cetitorule, ții la bunul nume al înaintașilor tăi? Vrei ca numele lor scump să treacă mai departe, ca tu să fii o zală între cei ce au fost și cei ce vor veni?

Din partea statului tău propriu auzi glasurile de sirenă, cari îți cântă la urechi: «*Lasă-te de numele moștenit dela moși-strămoși*, ia un nume, care sună mai apropiat de acela al unor streini; reneagă-ți numele» — iar gândul ascuns al celui care te-a făcut să-i asculți cântarea este: după nume ai să-ți reneghi cu frumușelul și neamul!

Intrebare: Cu ce *inimă* a putut primi un om cu simțurile sănătoase o propunere venită, sprijinită din greu, din partea conducerii statului comun — propunere de a-și schimba numele, ca să sune ca și când ar face parte *dintr'alt neam*?

9. Ai un *copilaș*, cetitorule? Il vezi, dimineata, trezindu-se, întinzând brațele spre tine, zâmbindu-ți cu ochii lui neînvățați încă cu minciuna, încrezându-se în puterea protectoare a tatălui; asculți cuvintele cele dintâi, pe care le rostește gura lui și vrei să-l înveți să vorbească, cu încetșorul, cu dragoste, aducând parcă și cuvintele tale într'un pătuleț cald, să nu-ți răcească odrasla, primindu-le? In *ce limbă* vei dori tu să *gângurească mai întâiu*? *Comenius*, marele pedagog ceh, a săpat cuvintele: «Nu e bine să învățăm să călărim, când nu știm umbla».

În cea mai mare parte s'au înființat grădinile de copii («*Kisdedöv*»-urile) din fosta Ungarie cu scopul vădit de a învăța pe copii naționalităților, în anii lor *dintâi ai vieții*, «limba statului».

Intrebare: Cu ce inimă ai fi primit această instituție, dacă ai fi fost român, etc? Are sau n'are dreptate pedagogul Comenius?

10. Domnul *Apponyi*, care ca ministru de instrucție da ordin ca în toate școalele din Ungaria să se vorbească elevilor, pe timpul congresului de pace din *Haga*, despre însemnătatea păcii și *bunei înțelegeri între popoare* — pleda, tot de pe aceeași catedră, pentru propunerea în ungu-rește a *religiei*, pentru elevii români, etc., din clasele IV—VI, căci nu va rezulta nici un rău pentru stat dacă băieții vor recita rugăciunile *în limba ungurească*. (V. rap. parlam. din «Tribuna», 6 Dec. 1908).

O **intrebare:** Cui să creadă cetitorul nemaghiar: ministrului, care pune la inimă elevilor conviețuirea pacinică a locuitorilor, spre binele patriei, sau ministrului de instrucție, care dă ordin ca religia să se predea unui elev într'altă limbă decât limba părinților săi?

11. Cine vrea să știe cum a fost, în cea mai mare parte, *spiritul*, care a domnit față de «naționalități» în *școalele din Ungaria* veche să citească vorbirea de apărare a ministrului actual Octavian Goga în fața curții cu jurați din Cluj, când a fost chemat să se apere pentru articolul «Generația nouă». (V. «Insemnările unui trecător», din 1911, ale acuzatului, pg. 47 sq).

Citat: «Eu mi-am petrecut anii de studiu la liceul maghiar din Sibiu și cunosc, domnilor jurați, felul de judecată nenorocită, care călăuzea pe *unii* dintre profesorii mei, sunt în curat cu spiritul detestabil al acelu sistem de educație sub povara căruia m'am sbătut ani de zile. ... Aș putea formula spiritul acestui sistem pedagogic în următoarele cuvinte glumețe ce mi-a adresat odinioară un *bun* și cinstit profesor: «— O, e atât de grea meseria noastră, a profesorilor la școalele de stat... Și zâmbea cu ironie cuminte acest om luminat: «Vezi, noi avem îndatoriri duble... Noi trebuie și să vă învățăm carte — și să vă facem unguri: pe tine trebuie să te învăț matematicile și tot prin rostul meu să te maghiarizez. Firește că noi în

«acest fel ajungem la un rezultat ciudat: Nici din matematici nu știi nimic, nici unghur nu te faci...» Iată, domnilor jurați — nenorocitul «dualism firesc al acestei educații»...

«... În clasa a 7-a, de pildă. Elevii sunt cu toții băieți de câte 17—18 ani, în al căror suflet cunoscutul sistem de educație a tăiat brazde adânci. Profesorul le vorbește din istoria patriei, de epoca regelui Andrei II și între altele spune cam următoarele: «Pe vremea acestui rege au venit în Ungaria și Valahii... Această lăpădătură de oameni a fost un neam de ciobani, care trăia cu oile în prăpăstiile Balcanilor o viață aproape animalică. Doar îi vedeți și astăzi cum coboară dela munte, călare pe măgari, acești ciobani valahi, acești păcurari soioși, cu pletele năclăite de unsoare și cu chipul sălbatec...»

«... Vă rog să-mi dați voie să mai aduc un caz concret, o pățanie chiar a mea... Eram în clasa a 8-a a liceului de stat din Sibiiu. Profesorul nostru de istorie era Tompa Árpád și din ora lui spun acum următoarea poveste destul de edificatoare... Profesorul vorbea la catedră din istoria Ungariei. Spunea de epoca principelui Taksony sau de bătălia dela Augsburg. — Era o zi frumoasă de toamnă, cu senin și raze de soare... Se apropia amiază... Nervii mei, cu neastâmpărul lor de 18 ani, se cereau în liber. Abia așteptam sunetul clopoșelului, care mi-aducea libertatea. Insemnam cuvintele profesorului pe hârtie și, pe furiș, cu un gest discret, m'am uitat la ceasornicul din buzunar. — Asta mi-a fost nenorocirea. Profesorul a sărit, ca scos din minți dela catedră, s'a repezit răcnind asupra mea: «Trădătorule! Te plictisești, nu-i așa? și ai vrea să scapi odată, când e vorba de istoria neamului maghiar! De istoria patriei! Inșelegi, mizerabile? — Versuri valahe știi scrie la «Tribuna»! Incălzim șerpii la sân!»... Și puțin a lipsit, că nu m'a lovit în cap profesorul meu, pragmaticul meu profesor de istorie — cum ar zice dl procuror... Și când i-am răspuns... cu liniștea poruncită a mândriei mele rănite, când i-am răspuns: «Dle profesor, eu știu lecția... Eu știu întreagă cartea... Te rog să mă ascuți — atunci acest om furios mi-a smuls cartea din mână, a svârilit-o de i s'au respirat foile peste bănci și mi-a urlat în urechi următoarele cuvinte interesante, cuvinte *típice*: — «Ce-mi pasă dacă știi ceva, ori nu știi din sdrențele astea de foi, — eu vreau inima d-tale!»

Octavian Goga «a trebuit să plece» din liceul din Sibiiu, cu alții, cari s'au solidarizat cu apărarea d-sale și a ajuns, cu aureola de martir la Brașov, ca student.

Traducătorul lui *Madách* («Tragedia omului») și al lui *Petőfi*!

Liceul din Sibiu? În mijlocul unei populații în majoritate românească — cu sute de sate românești, de jur împrejur.

Intrebări:

Așa trebuie să fie spiritul în școlile de stat ale unei țări poliglote?

Ce simțeminte poate să deștepte o astfel de purtare a unui profesor, care *nu* este amovat din postul său pentru o astfel de conduită, ci elevii trebuie să părăsească școala?

(Cine crede că acesta nu este un caz tipic întrebe pe cei ce au studiat în Făgăraș, Cluj, Orăștie, Baia-mare, etc.).

Cu ce dragoste s'a putut simți atras un tinăr român de astfel de instituții ale statului său?

L. Eisenman vorbește în «Annales de géographie» (Paris, 1920) despre «privilegiile din școală»: «un milion de elevi maghiari în 12800 școli primare cu 26000 institutori și învățători, față de 850000 elevi nemaghiari, cu un corp didactic de 5500 de oameni, înghesușiți în 3700 de școli, iar învățământul secundar și superior rezervat, în proporție de 17 părți din 20 maghiarilor».

Intrebare: Este proporția aceasta justă? Au avut puțința naționalitățile nemaghiare să se desvolte după cum trebuia, dacă li s'ar fi acordat din vistieria comună sprijinul proporțional și — astfel — școlile necesare?

12. Administrația în fosta Ungarie?

Profesorul *Oscar Iászi* o descrie (în franțuzește!) în cartea sa «Ungaria contemporană și sufragiul universal», (Paris 1909 — «La Hongrie contemporaine et le suffrage universel») precum urmează:

«Bazându-se pe propriile sale experiențe Béla Grünwald a declarat în privința sistemului acestuia (administrativ): «Interesele personale și locale au dat naștere unui sistem, care este mai demoralizator, mai detestabil și mai primejdios încă pentru libertate decât absolu-

tismul». Și astăzi — urmează *fostul ministru* Iászi — chiar și prudenta și serioasa revistă «*Iogtudományi Közlöny*» (Revista științei iuridice) repetă această judecată, scriind că administrația noastră (ungară) se bazează în mare parte pe arbitrar și că aproape în toate direcțiunile *protecția, influința și pașii (laterali)* joacă un *rol mare*. Fiecare spectator obiectiv trebuie să recunoască într'adevăr, că acesta este *sistemul nesiguranței dreptului, al violenței și al aroganței de clasă*. Această administrație are încă și astăzi *caracterul feudal, se razimă, dacă nu după drept, cel puțin faptice, pur și simplu pe drepturile de naștere*».

Intr'altă parte, într'o conferință ținută de *dl Iászi*, în 1911, în «*Clubul Galilei*» (Budapesta) a rostit următoarele cuvinte :

«Vă întreb pe D-Voastră, cari V-ați însușit o limbă, vorbită, și, ca pe cea germană, după 6—8 ani de școală și de lectură, — ce ați spune DV. dacă V-ar aduce acum în fața judecătorilor engleze sau franceze, ca să Vă apere în *aceste* limbi streine, în chestii, cari sunt *vitale* pentru DV. sau în acțiuni mai importante materiale sau când e vorba de existență? O mărturisesc cu toată francheța că aș fi un om pierdut în momentul acesta, dacă m'ar sili la așa ceva și dacă ar trebui să țin în fața judecătoriei engleze sau franceze vorbirea mea de apărare, sau să dau informațiile mele vitale, sau chiar și bagatele». («*A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője*», pg. 18).

O *întrebare*: a fost îndreptățită analiza lui Iászi ?

Cu ce ochi a putut privi problema în cazul acesta cetățeanul nemaghiar, căruia i-se spunea în legi, că toți sunt egal îndreptățiți, că te poți apăra, că ai *dreptul* să te aperi în limba ta și în fața autorităților administrative și în fața judecății ?

13. *Alegerile în Ungaria ?* Să luăm o descriere a fostului matador *Buza Barna*, fost deputat, conducător kossuthist, etc., din jurnalul budapestan «*Magyarország*» (Ungaria), de pe vremea alegerilor 1910, 7 iunie — articol de fond: «*Egy választás Magyarországon*» — o alegere în U.):

«Ceeace descriu este întru toate curatul adevăr. (Nu adevărul curat : adevărul murdar). Garantéz (stau bun) până la ultimul cu-

vințel. Sunt gata să adevăresc în fața judecății, în fața publicității fiecare literă, ca și când aş fi dat în judecată.

«Cercul (electoral) Ujhelyi se compune afară de orașul Sátorljaujhely din 34 sate. Din satele acestea sunt 15 slovace, dar cele mai mari, astfel, încât alegătorii dela sate sunt a treia parte slovaci.

«Asupra bieților slovaci blânzi (jámbor) s'a aruncat partidul guvernamental. Și-a dat silința să și-i apropie cu argumentele cele mai elocvente, cu cari poți să ai influință asupra slovacilor: cu «palinca» (beutura spirtuoasă).

«Marea beție s'a început în 8 Mai. De atunci începând și până la alegere au dus în fiecare zi, în fiecare sat un butoi sau două butoaie de vin, după mărimea satului.

«Beutura aceasta au pus-o în «lagărul corteșesc» (corteș = agent electoral la alegerile din U. — Trad.) — de cele mai multe ori la primarul satului — și au chemat cu bătaii de dobă pe alegătorii la beute. Pe lângă vinul trimis a pus crășmarul satului rachiul (pentru că aceste două beuturi le-a îndrăgit slovacul, pe schimbate), rachiul în cantitatea dorită (de alegători). Slănina și carnea le-au dus cu toptanul în fiecare zi în sat. Afară de aceea au junghiat câte o oaie în satele mai mari și au împărțit-o pe loc. Fiecare alegător a primit pe fiecare zi câte un chilogram de carne. Adecă uumai familia sa a primit-o, deoarece căpetenia casei în persoană mânca și bea acolo, în «lagărul corteșesc», ziua întregă.

«Astfel au dus o viață paradiziacă săracii noștri slovaci trei săptămâni încheiate. Trei săptămâni a fost beat întreg cercul, om cu mintea trează nu puteai găsi. Dacă i-a și trecut câteodată amețala în urma unui somnuleț, a făcut-o numai ca cu și mai mare voinicie să se apuce de beute.

«Duminicile a fost în fiecare sat bal. Țiganul trăgea din vioară prin mijlocul uliții. Juca tineretul. La prilejurile astea nu căpătau să bea numai alegătorii. Bea fiecare (om năcăjit, om fericit), bărbat, femeie, copil. Am esperiat-o în persoană, că spre seară abea puteai să treci cu trăsura pe uliță, fiindcă femeii, bărbați, copiii se tăvăleau de jumătate — morți, în praful de pe stradă.

«De lucru nici n'a mai fost vorba, mult dacă femeile lucrau în zilele de peste săptămână câte ceva. Până la alegere a rămas lunca necesită, cartofii, cucuruzul — nesăpați. Aceasta a fost întâia victorie a muncii naționale».

Scriitorul german (șvab din Banat) Adam Müller Gutenbrunn descrie alegerile din Ungaria astfel:

«Apoi veni ziua alegerii și domnea cea mai mare agitație sufletească pe care ți-o poți închipui, căci alegerea avea să se țină de astă dată nu în Lipova (Lippa), ci în satul nostru cel mare german și așteptam pe valahii din apropiere. În fața bisericii s'a stabilit comisia de alegere și votarea se întâmpla sub cerul liber. Țin și acuma minte cum veneau țărani nemți unul după altul, cum înainta în fața comisiei și cum striga cu glas tare numele unguresc Fülöpp. Dacă stetea câte unul la îndoială, încrețea fruntea pretorele și își trăgea sprâncenele în sus... Deodată apărură capelanul satului la urnă și strigă: «Éljen Szelensky!» Zece alegători votară unul după altul «Szelensky». Se auziră strigăte de: Pfui! (Rușine). Corțeșii lui Fülöpp erau ca nebuni, strigau neîntrerupt: «Trăiască Fülöpp!» ca să nu se poată auzi nimic dela votare.

«Dar deodată se auzi: vin valahii! Noi, copii, le alergărăm înainte, cete-cete, până afară de sat. Vreo câțiva jandarmi închiseră calea, care ducea în sat. După cordon se aflau cetele alegătorilor români din mai multe sate și fluturau, strigând, steagurile lor albastre galbene și bețele lor. Fiecare, pe care-l lăsau să treacă trebuia să-și predea bățul și să se lase cercetat, dacă n'are vreo armă la sine. Multora li s'a luat briceagul — apoi au putut să plece mai departe. Erau bărbați chipeși (stattlich) cu părul lung, întunecat, ce le cădea pe umeri și preoții lor le mergeau în frunte, când au înaintat în marș, în sat. Cu o cruce în mână păsea fiecare în fruntea grupei sale. Conduceau preoții pe alegătorii lor la comisia de votare ca la un serviciu bisericesc. Noi, copii satului, alergam pe lângă ei și le strigam în urechi: «Éljen Fülöpp!» Ei însă fluturau steagurile lor românești și strigau de fremăta locul: «Să trăiască Szelensky! Szelensky!» «Éljen»-ul și l-au cinstit. Și au votat toți fără deosebire, pe Szelensky — dar fură siliți să părăsească satul pe dată. Astfel au trecut în șiruri pe dinaintea comisiei de votare și — descriind un cerc larg — iară afară de sat. «Să trăiască Szelensky!» «Éljen Fülöpp!»

«Szelensky! Szelensky!» răsună din zorii zilei până seara târziu, muzica cânta în toate colțurile de uliță, oamenii jucau și beau — întreg satul părea un lagăr soldătesc. Afară însă, după cordonul gendarmilor, cari își umpluseră puștile cu gloanțe adevărate, își întinseră lagărul două mii de valahi, la câmp deschis, fără de beaură și fără de mâncare, și așteptau să le vină rândul. Dar nu le veni. Alegerea se termină de-odată, fără de veste... Larmă, pușcături. Dar Valahii nu se urniră din loc: așteptau rezultatul alegerii.

«La 10 seara, la lumina torțelor, s'a anunțat, în sfârșit, rezultatul. «Éljen Fülöpp!» fremăta strigătul de-a lungul uliții satului — și un preot, care stătuse până 'n clipa din urmă la urna alegerii, le aduse oamenilor săi în persoană rezultatul. Sta palid în fața lor și le ținu cu glas tremurător o vorbire românească, care se pierdu într'o mare nesfârșită de urlete de mânie ale mulțimii întăritate. Se ridicară în aier pumni strânși, bețele amenințau satul și cu toții aveau numai o convingere: că au fost înșelați, că votarea a fost falsificată. Preotul ajunse să aibe iarăși liniște la poporenia săi și-i rugă în toată forma, cu mâinile ridicate, să plece acasă.

«Românii urmară sfatului — dar cu zăbavă, murmurând și injurând. Gendarmii putură în curând să ia și ei parte la serbarea de învingere a partidului lui Fülöpp, în sat. Dar serbarea aceasta a fost turburată după miezul nopții de un foc, care a prefăcut în cenușe o parte a satului. Șvabii au plătit șeful...» («Deutsche Sorgen in Ungarn» 1918).

Vei spune, cetitorule: acestea sunt poate nește fapte văzute cu sticla măritoare, din cauza luptelor de partid, învierșunate, de pe atunci!

Intrebare: Dacă numai a zecea parte este adevărat din ceea ce susține, cu *iscălitura* sa dl Buza Barna, unul din aceia, cari au cutreierat mai apoi America de nord, să agite spiritele compatrioților săi emigrați acolo — și dl Adam Müller-Guttenbrunn, cu *ce* ochi a putut ceti un cetățean «naționalist» aceste descrieri?

Slovacii descriși de Buza Barna — buni, săraci, analfabei — sunt fals descriși?

Să deschidem o carte a scriitorului de talent, ungar adevărat, *Sigismund Móricz*, un romancier, care are dreptul să fie luat și ca sociolog în seamă. S. M., în romanul său cultural modern «Domnul Bovary», în care ne descrie mediul dintr'un orașel din mijlocut slovacimii, scrie:

«Așa de tristă era biserica, casa Domnului!, ca orfanul lipsit de tutor, ca orașul acesta, ca poporul acesta, ca viața aceasta, care se scurgea pe aici. O nevastă tinăra slovacă trecea pe din jos... Țăranii aceștia mai păstrează o părțică din frumusețea naturii. Trecea

Acumai un țaran slovac pe dinaintea ferestrii. Ciudată arătare! Pălăria-i ca un burete, cu marginile strâmte, așa și-a dat-o pe vârful capului de par'că-ar fi fost cineștie ce tichie regească; pe umeri îi atârna atât de mândru șuba-i păroasă, murdară, de par'că ar fi fost o mantie de pietre scumpe, și trupul și-l încorda așa, piciorul călca cu atâta încredere în opinca-i ușoară, ca și când s'ar fi păstrat într'ânsul o oarecare moștenire din gloria străveche a unor boieri din străbuni. Cu toate acestea, ce mai «tăușel» amărât *analfabet*, necunoscător al frumuseților vieții asteia, era omulețul meu și ce mai sdrențe, de cari nu-ți venea să crezi, ce murdării de o mie de ani purta ca să-și ridice amorul propriu de om!...

Așa judecă un scriitor, care vrea să fie imparțial, un popor din Ungaria.

Intrebare: Sistemul electoral dictat de sus, tacite și — după cum e descris de Buza Barna — era capabil să ridice un popor, ca cel slovăcesc din analfabetism, din sărăcie, din vițiul beției?

Vei zice, cetitorule: Intr'alte ținuturi tot n'au decurs alegerile atât de... plastic.

Câteva citate, numai *câteva*, din scrisoarea publicată în *facsimil* a *căpitanului de poliție Baksay* din Orăștie, pe vremea alegerilor din 1910, către Dr. Farkas, fost deputat și persoană de influință pe lângă guvern (v. «*Libertatea*», 14/27 Oct. 1910, Nr. 43):

«Lista acelor învățători și crășmari, cari au votat contra noastră, am trimis'o la timpul său numai decât fișpanului...» «dar până acum nu se vede nimic — direcția financiară ar trebui să-i apuce aspru pe aceștia, ca ceilalți să se învețe...»

(Ungurește: «A tanitok, korcsmárosok névsorát kik ellenünk szavasztak, a főispánnak annak idején azonnal beadtam, de eddig semmi látszata — a pénzügyigazgatóság szigoruan kellene hogy fogja ezeket, hogy a többiek okuljanak!») »

«Încă și în cel din urmă număr (al «*Libertății*») așăță tare *cânele* de *Moța!*» (Părintele Ion Moța, care apăra poporul!)

«... Eu am vorbit cu judele Fekete ca să-l săreze (usture) cu măsura cea mai mare a pedepsei — dar oare fi-va așa? Scrie-i și tu în treaba asta, căci Moța trebuie strâmtorat!»

(A «Libertatea»... még az utolsó számban is erősen izgat az a *kutya Mocza!*...)

Fekete járásbíróval beszéltem, hogy a maximumot sozsa reá — de vajon lesz e így? Irj te is ezen ügybe neki mert Mocza meg kell szoritani.)

Destule citate din scrisoarea aceasta. Mai e vorba de detrageri de licență de crâșmărit, de ajutoare de stat preoților, cari votează... patriotic, plânsori împotriva teroarei românilor naționaliști, etc. — subscrisă «adevăratul *credincios* Baksay».

Cine vrea să se informeze și mai mult are o întrebare literatură specială despre ceea ce au fost alegerile în fosta Ungarie.

Intrebare: Cu ce inimă a putut lua la cunoștință un cetățean «naționalist» o scrisoare ca aceea a căpitanului de poliție, care n'a fost amovat din postul său din cauza publicării acestei scrisori?

Sistemul descris acolo poate duce la unele alegeri curate?

12. Cum au fost apostrofările deputaților din *parlamentul* Ungariei atunci când vorbea, în numele clubului naționalităților, un orator? Un mic *specimen de epitete ornante* din ședința ținută în 10 Aprilie 1907 — după jurnalul «Pesti Hirlap» din 11 Aprilie: Kivele! (afară cu el), sunyiság (moșăială), alattomosság (maliție, răutate), ki kell dobni (trebuie dat afară), disznóság (porcărie), gyalázat (rușine), komizkodás (răutate), szentelenkedik (se obrăsnicește), ne ugráljon össze-vissza (nu sări încoace și 'ncolo), férfiatlan (lipsit de bărbăție), hazudik (mințește), fel kell huzni a lámpavasra (trebuie spânzurat de felinar — strigătul deputatului Géza Luby), gyáva oláh (valah laș), kutyakorbács kell neki (cravașa de câne, gârbaciul, e de el) pusztyon innen (cară-te de-aici), föl kell pofozni (trebuie pâlmit).

Acesta este numai un mic mănunchi de flori de ale... răului, dar s'ar putea spori cu alte sute de epitete, ca să se formeze un mic dicționar.

Acum, o *întrebare*:

Ce crezi — cu *ce* inimă va fi cetit neamul românesc aceste epitete, adresate trimisului său, în care a avut încredere, căci altfel nu l-ar fi trimis în parlament, vai, cu atâtea greutate?

Cu ce inimă va fi cetit cetățeanul sârb, slovac, etc., epitetele acestea — căci doar în aceeași tonalitate au fost apostrofați și deputații sârbi, slovaci, etc., cu mici modificări neesențiale, (ca aceasta d. e.: bătrânului Polit, încărunțit în cinste, când se încălzea în decursul vorbirii, când cerea drepturi pe seama poporului său, i strigau: «Vizet az öregnek» (apă bătrânului), ca să-i strice efectul vorbirii...?)

15. *Șovinismul* dominant în fosta Ungarie o declara pe față: vrem ca *numărul alegătorilor nemaghiari să fie cât mai mic*. Partidele se supralicitau în socoteala aceasta — laudându-se cu numărul mai scăzut al alegătorilor «cu buze streine». Sub *Tisza* era luată maghiarimea cu 61·2% (1913) la votare. *Vázsonyi* în 1917, se lauda, că după proiectul său electoral maghiar vor avea 62·7%, va să zică cu 1½% mai mulți alegători, decât în proiectul lui *Tisza*. (V. «Pester Lloyd», 22. XII 1917). *Wekerle* în proiectul său (1918) ridica numărul alegătorilor maghiari la 65·1%.

O întrecere în a micșora importanța acelor, cari contribuiau cu aceleași dări, în visteria statului.

Întrebare: Cu ce inimă a putut ceti cetățeanul nemaghiar a fostei Ungarii articolele, cari îi raportau: vreau să ajungi în număr cât mai restrâns în parlamentul țării tale?

16. În 1909 erau pline jurnalele din Ungaria de articole fulminante pro și contra: *sumele date din visteria*

țării de guvernul Fejérváry pentru jurnalele următoare — lista a fost publicată, cu sumele date cu tot, de jurnalele de pe atunci (vezi și «Tribuna» din 18/31 Martie, Nr. 61): «A Nap» — 17000 cor.; «Magy. ország. képes album» — 10000 cor.; «Magyar Szó» — 10000 cor.; «Magyar Hirlap» — 4000 cor.; «Budapesti Napló» — 4000 cor.; «Budapesti Hirlap» — 6000 cor.; «Friss Ujság» — 10000 cor.; «Budapesti Hitek» — 2000 cor.; «Egyetértés» — 25000 cor.; «Aradi Hirlap» — 1000 cor.; «Neues Politisches Volksblatt» — 1000 cor. și încă alte 34 de jurnale, pe cari nu le mai înșir, fiind că e prea scumpă hârtia în ziua de astăzi și fiindcă numele lor pot fi cetite de cel ce se interesează în jurnalele timpului.

Acesta a fost *un* guvern, dar *câte* guverne au fost înainte și după Fejérváry, cari au dat din greu jurnalisticiei ungurești?

Nu vrem să atingem întrebarea, care se impune: cu ce scop au fost date sumele acestea din vistieria comună — comentariile le va găsi cel curios să o știe tot în presa de atunci — punem însă numai simpla întrebare: *când* și *cu* cât a sprijinit guvernul țării ungurești presa naționalităților, presa care — era expresia opiniei majorității țării?

(Că a sprijinit foaia săptămânală «Poporul», că a scos «Ungaria», cu oameni deochiați — ut aliquid fieri videtur — pentru ochii lumii — că a căutat să cumpere pe răposatul Birăuț, cu «Foaia Poporului Român», dar Birăuț, muștrat de conștiință, a destăinuit pașii întreprinși — *acesta* nu este sprijin dat de un guvern al țării tale publicisticiei majorității țării.)

Ca o simplă «*pereche*» la statistica de mai sus să cetim următoarea *statistică*, publicată de «Tribuna», în 18 Noiembrie (1 Dec.) 1906 (Nr. 215): *44 ani, 49 zile temniță* (Cluj, Arad, Seghedin, Vaș, etc.) și 49.293 coroane amendă,

iar cheltueli de judecată și întreținere în temniță a celor osândiți, evaluate la 150,000 cor.: *jurnaliștii și oamenii politici români* și ceilalți nemaghiari, cari au avut îndrăzneala să susție că și «naționalitățile» trăiesc în Ungaria. Numele lor? Ne-ar trebui două pagini. Numai câteva: Dr. Aurel Murășianu «Gazeta Transilvaniei», Traian H. Pop și Silvestru Moldovan, I. Russu-Șirianu, ca să nu numim decât pe câțiva români, morți acum, apoi păr. Iuriga — slovacul; Hodja, Dula, Mudrony — slovaci — Dr. Kelp, A. Cramer, redactori *sași* (da, sași) și alții și alții — toți condamnați pentru «agitație»: domnișoare chiar: Ana Kollar, din Neoplanta, țărani, cari au purtat brâne în culori naționale, poporeni, cari au ieșit întru întîmpinarea preotului lor iubit, ce sosea din temniță.

Și statistica aceasta se referă numai la *10 ani de zile* din Oct. 1897 până în Iunie 1906! Cine vrea să aibă și mai multe date citească ce s'a scris în operele lui Aurel C. Popovici, Brote, etc. despre tema aceasta.

O mică întrebare: Cu ce inimă a putut primi vestea un român, care ține la neamul său, sau un alt nemaghiar, că păr. Lupaș d. e. este dus la temniță fiindcă a apărât punctul de vedere corect: «fiecărui neam ce i se cuvine!»? Cu ce inimă a putut ceti nemaghiarul în fosta Ungarie lista celor osândiți cu atâția ani temniță și atâtea parale amendă?

17. În ședința dietei ungare din 11 Februarie 1870 s'a sculat deputatul român *Iosif Hodoș* și a cerut și pe seama teatrului național românesc o modestă sumuliță anuală din budgetul țării, căci dacă teatrul unguresc este sprijinit din greu, e cu cale ca și mișcarea teatrală a «naționalităților» să fie sprijinită — punct de vedere susținut, dar fără de rezultatul dorit, și de Deák, marele Deák.

În Decembrie 1908 cerea, în parlamentul din Budapesta, deputatul Dr. *Ștefan C. Pop*: dați-ne și nouă ceva

din vistieria comună, căci citesc că pentru *mișcarea teatrală ungurească* dați anual 1.400,000 cor., zi un milion patru sute de mii de coroane. Răspunsul la aceste două cereri foarte îndreptățite?

Când unguirilor li s'a spus în Viena: n'aveți literatură, n'aveți limbă națională, sub regimul teroristic — au răspuns: dacă n'avem cum trebuie să avem, vom creia de aici înainte!

La incriminările, că n'avem teatru a răspuns prea bine Iosif Hodoș: «Dacă nu există încă teatru național român, există națiunea română, care ține de necesară ridicarea, conservarea și asigurarea acestei instituțiuni».

Nici în 1870, nici în 1908 neamul românesc, și nici cel sârbesc, slovăcesc, etc., n'a primit nici un singur ban din vistieria țării comune pentru mișcarea culturală teatrală.

Intrebare: Cu ce inimă au putut să primească cetățenii nemaghiari această iubită față de o instituție culturală de a lor?

În schimb ce scria, *pe față*, în 1913, *secretarul direcțiunii regnicolare teatrale* ungare, dl *Oszkár Fodor* despre misiunea teatrului subvenționat din greu din vistieria statului?

«Nu poate fi alta misiunea adevărată și principală a teatrului nostru provincial — în decursul timpului, pe care-l putem prevedea deocamdată — decât să *servească tendințele maghiarizatoare* ale statului unguresc saturat de cei de un simțemânt strein și de naționalități». («A mi vidéki szinészetünk valódi és főhivatása — belátható időn belül — nem lehet más, mint szolgálni az idegen érzésű és nyelvű «nemzetiségektől» szaturált magyar állam magyarosító törekvéseit») (pg. 4 din lucrarea sa: «A vidéki szinészet az állam szolgálatában». — Teatrul provincial în serviciul statului — Győr, 1913).

Intrebare: Cu ce inimă a putut ceti cetățeanul nemaghiar aceste declarații ale unuia din aceia, cari conduc mișcarea teatrală, sprijinită de statul comun?

18. Dar va putea spune unul care nu cunoaște stările, cari au dăinuit la noi: societățile culturale *celelalte* s'au folosit de un sprijin moral și pecuniar. «Asociațiunea» — dacă nu «Societatea de fond de teatru român»; «Asociațiunea arădană» — dacă unei societăți culturale românești li mergea rău, se interesa funcționarul dela resortul cultelor, din ministerul central, și ajuta instituția, ca să poată presta ceva.

Este o înșelăciune optică, cetitorule, dacă citești asemenea date în budgetul statului ungar — *Ungaria n'a dat primului nostru institut cultural*, câtă vreme am fost cetățeni ungari, «Asociațiunii», decât câteva bilete de reducere 50% pe căile ferate, la adunările generale, bilete, cari soseau — cu voia — numai câteva zile înainte de ținerea adunării, și atât... «Academia ungurească» și-a trimis publicațiile, altceva... tufă de Veneția.

În schimb reuniunile «Emke» și «Demke» și celelalte, ungurești, cu scopul vădit de a maghiariza, înscris chiar, la unele, și în statute? Mai trebuiesc înșirate milioanele date acestor societăți pentru scopurile lor?

Intrebare: Cu ce inimă a putut ceti cetățeanul nemaghiar statistica, ce spunea: societatea «Emke», etc... atâtea și atâtea milioane... societatea «Asociațiunea» etc... un zero mare?

19. Ceva mai mult: „Academia maghiară“, academia înființată de contele Széchenyi, una din cele mai luminate și mai drepte personalități, date laoparte de cursul evenimentelor în Ungaria — a premiat în trecutul apropiat opera unui scriitor, care propaga lupta împotriva elementului românesc. Scriitorul Rákosi (Szipulusz), opera: piesa teatrală «Elnémult harangok», (Clopote amuțite), jucată pe

scena «teatrului național», subvenționat de nenumărate ori din greu din partea statului. În piesă este descris elementul românesc ca înapoiat, fanatic, cu credințe deșarte și — totuș — romanizator.

Intrebare: O «academie», susținută și din banii statului, are dreptul să premieze, să scoată deci la iveală și să recomande, o operă, chemată să propage lupta împotriva unui neam, care în țara respectivă numără peste 3 $\frac{1}{2}$ mil.?

Cu ce sentimente a putut primi populația aceasta hotărârea unei astfel de «Academii»?

(Pasul acesta nu întunecă chiar și acțiunile *bune* ale aceleiaș «Academii», ca d. e. colecția de fonograme după cântecele populare românești ale dlui Bartók?)

20. *Ministeriul de agricultură ungar* și-a luat deja de prin 1898 în program *creierea de biblioteci populare pentru sate*. Dl Gulyás scrie: «bibliotecile acestea au (în 1911) dela 100—300 vol., conțin câteva romane bune și câteva volume de versuri și pe deasupra o serie de manuale de agronomie. Pentru exercițiul anului 1889 s'a luat o alocațiune de 12,000 cor. în budget. Impărți («consiliul național a. bibliotecilor») serii de cărți recreative în valoare de 100 cor. între bibliotecile mai bine frecventate. Din 1904 au primit 285 biblioteci această serie complimentară». («Revue de Hongrie» 15 Aprilie 1911, pg. 425).

Prea bine! Astfel de biblioteci trebuiesc înființate ca să dispară întunericul la sate.

Avem înaintea ochilor darea de samă oficială a «*bibliotecilor populare*», de cari este vorba: «A magyar kir. földmivelésügyi miniszter által létesített Népkönyvtárak czimjegyzéke» (catalogul bibl. pop. înființ. din partea min. de agric. ungar reg.). E din 1907, dar se poate cita din el fără de teamă, că *sistemul* a fost altul mai târziu.

Cărțile trimise sunt arătate după comitate. În Udvarhely în 65 locuri; în Zala în 92 locuri; în Vas 72 locuri.

— în schimb comitatele unde locuiau în preponderanță «naționalitățile»: Trencsén 1 loc; Turócz 3 locuri; Sibiu, în nici un loc; Hunyad (Hunedoara) 5 locuri; Făgăraș, în nici un loc; Bistrița, în 2 locuri; Arva, în 2 locuri... etc. etc.

Ministerul de agricultură a publicat — e drept — și în românește câteva lucrări din domeniul său și le-a răspândit în sânul populației — aici e vorba despre biblioteci, cari, înființate din bani *publici*, au sprijinit literatura unui singur neam și au ajuns în mijlocul numai a *unei* părți a populației. Chiar și de ar fi fost trimise bibliotecile acestea în ținuturile românești, sârbești etc. — cum au fost trimise altele, din partea altui ministeriu — nu și-ar fi ajuns scopul, fiindcă n'ar fi fost înțelese de poporul, căruia i se adresau într'o limbă, care nu era limba curentă de acolo.

Intrebare: Când a editat ministerul de culte pe Gheorghe Coșbuc, pe Ioan Pop Reteganul, pe Ion Agârbiceanu pentru bibliotecile populare din ținuturile românești ale Ungariei, după cum a făcut-o cu Mikszáth, Lókai și atâția alții în limba maghiară?

Când a sprijinit dezvoltarea bibliotecilor românești, etc., înființând, pe banii statului, cum a făcut-o cu bibliotecile unui singur neam?

21. Ai cutreierat vreodată, cetitorule, înainte de război, ținuturile românești ale Ungariei? În mijlocul a zeci și sute de sate românești ai dat de câte o «colonie» de oameni desrădăcinați de pe unde s'au născut, în ținuturi din mijlocul sau nordul Ungariei — aduși acum în «Țara Făgărașului», unde tânjeau, cu toate că erau sprijiniți din greu din vistieria statului comun?

«Acțiunile» acestea «de scăpare» ale statului ungar au fost multe și toate fără rezultate satisfăcătoare pentru deținătorii puterii.

Intrebare: Cu ce ochi a putut privi românul, slovacul, etc. la acțiunea aceasta a guvernului propriu?

22. Să luăm statistica din *armata* Ungariei. Avem sub ochi o statistică mai veche, din 1903, din «Neue Freie Presse» (e tradus articolul în «Gazeta Transilvaniei», Nr. 189 din 1903). Oricât de mult am fi de îndepărtați de anul 1903, totuș, datele acestea sunt elocvente și acum :

6 *regimente*, în cari nu se află nici un singur maghiar; trei *regimente*, cu maghiari numai sub și până la 10%; cinci *regimente*, cari au sub și până la 20% maghiari; patru *regimente curat* maghiare, 3 cu 90% și 6 cu 80%.

Regimentul 31 din Sibiu cu 60% *români*, cel din Arad cu 50%, Caransebeș 80%, Oradea-mare 40%, Alba-Iulia 70%, Cluj 68%, Târgu-Murășului 50%, Bistrița 80%, Orăștie 90% — așa *slovacii* la Ungvár 80%, Eperjes 80%, Trencin 90%, etc. etc.

Mai elocvente date decât acestea există?

Dacă germanii din Austria se puneau pe punctul de vedere: de ce limbă de comandă ungurească, dacă sunt atâtea procente de streini în regimentele ungare?, de ce să nu se fi întreat câte odată și cetățeanul, care făcea parte din majoritatea țării: de ce atâta grabă cu limba aceasta în comandă, câtă vreme sunt și eu aici, cu drepturile mele?

O mică *intrebare*: Cu ce inimă a putut ceti cetățeanul nemaghiar articolele privitoare la maghiarizarea cu orice preț a armatei, unde și dânsul avea *dreptul* să pretindă să fie respectat?

S'a preaslăvit din partea istoriografilor maghiari acel «*Moriamur pro rege nostro Maria Theresia*» din 1741. Dar regimentele acelea se compuneau în majoritatea lor din bieți români (Reg. 31 — Sibiu; 33 — Arad; 37 —

Oradea-mare), cari și-au dat viața, până când alții s'au bătut în piept.

Intrebare: Ești român, sârb, etc. cetățene ungar — cu ce inimă vei primi vestea, că de aici înainte armata va primi un colorit curat unguresc, nu numai colorit, ci și spirit unguresc?

23. Profesorul *Foerster*, pedagogul de seamă, scriitorul, care de sigur nu poate fi învinuit că ar putea fi rău naționalist, pune întrebarea connaționalilor săi din Austria, încă înainte de război: «Când cântați cu orice prilej, potrivit și nepotrivit, «Wacht am Rhein» (citatul e din memorie, dar sensul e acesta), nu vă gândiți la resentimentul, ce-l puteți produce în concetățenii voștri de altă limbă, din Austria?!»

Dacă Foerster vorbea astfel germanilor austriaci, cu cât mai îndreptățită era întrebarea aceasta pusă aceloră, cari voiau cu orice preț ca numai punctul lor de vedere să se manifesteze!

24. Ai auzit, cetitorule, despre «târța-pârța»? În Ardeal mai cu seamă se folosește expresia aceasta: vorbește și el târța-pârța, adică fleacuri, vorbe, căroră să nu le dai crezare. Ce dureroase reminiscențe zac în cuvintele acestea două! Sunt latinești și au sunat: *tertia pars domeni* — a treia parte de pământ! Țăranii români, cari se jeluiau în vremile trecute domnilor streini, că nu mai pot, că nu sunt în stare să supoarte toate greutățile, căpătau dela «nemeși» tot de-atâtea ori asigurarea, că li se va face dreptate, că vor căpăta a treia parte din pământ. Fiindcă domnii se înțelegeau cu termini latinești și vorbeau mereu între dâșii de «*tertia pars domeni*», țăranul român, care trăgea și el — bietul — cu urechea, a tot auzit cuvintele acestea, până ce a ajuns la convingerea: oamenii ăștia vorbesc mereu târța-pârța și nu s'alege nimica de promisiunile date!

Fiindcă este vorba de citate latinești să ne mai reamintim câteva, cu cari am fost primiți de câteori ceream drepturi:

Putea neamul românesc să se tot referă la *Anonimus Belae regis notarius*, fost cancelar al lui Bela al II-lea (ca. 1140—1), cu «*dextram dantes*» (dându-și dreapta Tuhutum, ducele maghiarilor, cu Gelu, ducele românilor) — apocrif, neapocrif documentul, «valahii» doreau o colaborare cinstită în țara lor — oligarhia stăpânitoare declara solemn întreg neamul românesc de «*natio tolerata tantum usque ad beneplacitum principis et regnicolarum*», (națiune tolerată la bunăvoința principelui și a regnicolarilor), iar când conducătorii neamului înaintau memorande documentate despre nedreptățile îndurate, oligarhii îndrumați de a face ordine din partea casei domnitoare, puneau cererile îndreptățite «*ad acta cum honore*» (la colecția de documente, cu toată cinstea!). «*Misera plebs contribuens*» — săraca plebe, care contribuia numai, plătind din greu, cu lucrul mânilor — cu câte 104, în unele comune cu 208 zile pe an — cu zeciuielile din produsele câmpului, la nobili, la fisc, la preoții evangeliici — oricât de «*valde gravis*», de foarte grele contribuții plătea — după însuș mărturisirea rescriptului împărațesc — totdeauna a fost privită de-a călare și legile s'au adus în țara, în care acest popor forma majoritatea, totdeauna «*de nobis sine nobis*» — despre noi, fără de noi!

N'avea dreptate când scria «Memorialul» din 1881, că până la 1848 «o mișcare mai liberă (a românilor din Transilvania) și o apărare mai cu bun rezultat a drepturilor se putea considera numai ca o dorință depărtată, ca o încercare a celor căzuți în captivitate străină, de a sparge un mur colosal și întreit sau de a străbate cu *mânilor goale prin o pădure de baionete*»?

Lui *George Șincai*, cronicarului nostru, care voia să-și deștepte semenii, să le arate trecutul, să le spună că au și dâșii un viitor — i-a scris censorul dela guvernul transilvan, pe manuscrisul înaintat spre aprobare, în loc de obicinuitul «*Non admittitur*» sau «*Admittitur*» (se încuviințează sau nu), cuvintele vrednice de reținut ca un document al vremii: «*Liber igne, auctor patibulo dignus*». (Cartea e vrednică de foc, iar autorul de spânzurătoare). Cartea unui director de școale!

Și numai lui Șincai i s'a întâmplat astfel? Am putea noi număra *de câte ori* a retăcut censorul marimimos cuvintele scrise pe manuscrisul lui Șincai, scriind numai «non admittitur»?

Cunoaștem noi *sclăvia censurii* de pe vremurile acelea? O cunoaștem, vai, în parte — dar atunci trebuia să aștepți și pentru cea mai nevinovată cărticică românească admiterea până căpătai păr alb.

25. *După ce în mijlocul unui neam înființezi:*

grădini de copii,
școli populare,
licee,
muzee,
biblioteci

sau cu spiritul rău-voitor sau — în cel mai bun caz —
ehemate să substitue ceea ce neamul acesta ar putea presta
singur pe terenul acesta,

ai tu dreptul să privești cu dispreț la desvoltarea
acestui neam, să-i tratezi pe aceia, cari fac parte din el,
cu epitetele de «puturos», «opincar», etc., după ce — și din
șerparul lui — ai strâns banii, cu cari ai ridicat institu-
țiile tale?

26. Se aduce și *alt argument* împotriva pretensiunilor unui neam, care cere drepturi: *escesele, cruzimea mani-*

festată cu unele ocazii. Poporul acesta, se zice, n'are dreptul la altă viață, fiindcă e... *barbar*.

Zola vorbește în «*Germinat*» despre «*Sălbătăcia irezistibilă* a unei mulțimi», când descrie faptele (documente omenești) ale minerilor francezi în decursul unei greve. *Oustave Le Bon* ne arată exemple îngrozitoare despre deslănțuirea patimelor omenești, în cartea sa «*Psihologia maselor*». *Lammasch* — vorbind despre războiul recent — accentuează «*tâmpirea simțurilor* la vederea zilnică a durerilor mari... puțința ademenitoare de a-ți satisface toate patimele» — s'ar putea urma seria la infinit.

Intrebare: Invinuești întreg poporul cu faptele săvârșite de unii, cari fac parte din acest popor, sub impulsul venit în urma unui tratament aproape identic cu acela din... «*Coliba Unchiului Toma*»?

Cine este mai vinovat pentru escesele acestea dure-roase: acela, care săvârșește cruzimea, aproape automatic, sau acela, care *a trebuit* să prevestească sosirea clipei acesteia, în urma pașilor întreprinși?

Cine poartă vina dacă «*barbaria*» iese la iveală, câteodată, la o populație, căreia i s'a pus în cale tot ce a fost cu puțință, ca să nu se desvolte sufletește?

În 1846 scria un maghiar în limba germană — Iosif *Keményi* în «*Magazin für Geschichte... Siebenbürgens*», etc. (Edit. de Anton Kurz, vol. II, broș. III, pag. 334—5, Kronstadt 1846):

«Ein ernster Blick auf diese alte Vergangenheit und auf den vormaligen *so harten* und inhumanen Druck, dem unsere Walachen unter der gehässigen Form der Knechtschaft und des Leibeigenthumes in den Jahrhunderten der *gedelzten Rohheit* unterlagen, erweckt unwillkürlich ein düsteres, trauriges Gefühl und eine — warum soll ich es nicht offen sagen? — *Scham*, welche im Laufe der gegenwärtigen weit milderen und gebildeteren Zeiten uns alle ernstlich mahnet: nicht unbedingt beim Alten zu verbleiben». (Cit. după Memorialul din 1881.)

Pe românește:

«O privire serioasă asupra acestui trecut îndepărtat (vechi) și asupra presiunii de mai înainte, atât *de aspre* și neumane, căreia au fost supuși valachii noștri în forma de nesuferit a sclăviei și iobăgiei, în secolii brutalității nobilitate, îmi trezește, fără să vreau, un simțământ straniu (întunecat), trist și — de ce să nu o mărturisesc pe față? — o rușine, care ne admoniază cu toată serioșitatea pe toți, în decursul timpurilor de față, mult mai domoale și mai culte, să nu rămănem cu orice preț pe lângă (moravurile) din străbuni».

În 1846, deci înainte de revoluție, vorbea Kemény de timpurile mult mai domoale și mai înaintate în cultură!

Ce poate spune astăzi spectatorul nepreocupat cînd despre «rușinea» («Scham»), de care era cuprins un om cu simț de responsabilitate, gândindu-se, în 1846 — la iobăgia «Valahilor»?

27. Conte Ștefan Széchenyi, adevăratul mare bărbat de stat ungar, președinte al Academiei de științe ungare, fondată de el, a adresat în 1842 *Maghiarilor* următoarele *admonieri*:

«Legile noastre au dispus, nici mai mult, nici mai puțin decît ca locul limbei latine moarte să-l ia l. maghiară, și ca limbă în administrație să fie limba elementului, dela care nu numai țara își derivă numele său, dar care formează trunchiul existenței sale constituționale. Nimic nu poate fi mai just și mai de încuviințat ca aceasta.

«Dar să nu ne lăsăm a fi amăgiți! Oare *duhurile neastâmpărate conducătoare* s'au mărginit numai la ceea ce a ordonat legea? N'au *impus* oare ele, prin *silnicie*, l. magh. și în cercul asociațiunilor, ai *căror creatori nu erau maghiari*? Ori n'au ordonat să se rostească *predici în l. magh.* pentru ascultători, dintre cari *nici a zecea parte* nu erau în stare să stoarcă din ele vreo hrană sufletească? ... Ori a crescut acest *zel maghiar*, ce e pe cale a potopi totul, atât de mult, încît acela care are destul curaj, fie cît de modest, a-și ridica glasul.. e expus necinstirii cu termeni insultători de *rdu patriotism* și de *lașitate*, ba chiar de *trădător de patrie*?

«Patrioții aprinși obicinuesc a zice, simplaminte, despre aceste exagerațiuni, că ele nu sunt împotriva nici unei legi ungare».

«Aci e pricina! *Acuzator și judecător în aceeaș persoană!* Puțini pot să-și dea seamă despre *gravitatea ofensei ce se face cetățenilor*

nemaghlari ai țarei prin astfel de «mici cestiuni»; mulți nici nu voiesc să audă despre faptul, că *legea legitimității*, a *lealității* și a *prudenței* interzice multe lucruri pe cari legea ungurească nu le oprește anume.

«Parecă într'adevăr — cum sună adagiul — «în Ungaria ar fi pierit dreptatea împreună cu Matia».

«Maghiarul își lese din fire când i se spune, că cecece el săvârșește pentru conservarea sa națională, e numai un pretext, căci în sânul său zace dorul de a se rupe dela monarhia comună; de altă parte însă el e gata a învinovăți pe cei ce vorbesc o altă limbă din cauza însuflețirii lor pentru limbă, că sunt în tovărășie urâtă cu panslavismul».

Oprește pentru o clipă, cetitorule, și-ți pune următoarele *întrebări*:

A fost contele *Széchenyi patriot rău*, fiindcă a vorbit despre «duhurile neastâmpărate conducătoare» și despre hiperzelul, despre șovinismul multora din neamul său?

A avut dreptate sau a spus un neadevăr, când a subliniat că a fi acuzator și judecător în cauza limbei tale proprii la *alte* popoare, este ceva ce «ofensează», ce interzice legea legitimității, a *lealității*, a *prudenței*?

A avut dreptate când a protestat împotriva faptului, că se țin predici în l. magh. pentru ascultători, cari «nici a zecea parte nu sunt în stare să stoarcă din ele vre-o hrană sufletească»?

Cutreieră acum ținuturile Ardealului trimișii unor *societăți engleze și americane*, ca să verifice afirmațiile unora, că *cultul religios* neromânesc este urmărit.

Întrebare: Va putea găsi vreo comisiune o astfel de stare de lucruri din partea românească, ca cea descrisă de contele Széchenyi, în 1842?

Dar Széchenyi urmează:

«Nu e deajuns în timpul de față a scrie legi: se mai cere să deșteptăm și simpatii pentru ele. Căci *excesul de severitate* e zadarnic, produce *martiri* și naște *fanatism*. Oare ne e permis nouă, Ungurilor, a arunca — fără nici o remușcare de conștiință — *afurisenia* asupra

capetelor acelora, cari n'au simțemânt de *dragoste* pentru o lege, în fața căreia firea lor e cuprinsă de *groază*? Oare noi înșine suntem așa de curați ca cristalul? Cu mâna pe inimă să răspundem sincer: Cuvine-se oare nouă, permis ne este, ca să săvârșim lucruri de aceste, nouă, cari suntem *neglijenți* în îndeplinirea legilor noastre, încât ar trebui să roșim; nouă, cari nu ascultăm totdeauna, ori nu toți, nici chiar de legile pe cari le-am creiat într'o însuflețire caldă a pornirii noastre naționale?» (Citat, pg. 26—7 după cartea lui Brote.)

Cuvântarea aceasta academică a fost rău primită din partea opiniei publice ungurești.

Profesorul universitar *Oscar Iászi* a spus aceleași lucruri compatrioților săi, lucrând din răspuțeri ca să domnească buna înțelegere între cetățenii patriei sale.

«*Cu ordinațiuni de «szolgabirai» și cu sulife de jandarmi nu s'a asimilat încă nici un singur suflet omenesc*», a scris odată dl *Iászi* — propoziția aceasta ar putea fi folosită ca «Leitmotiv» la întreagă activitatea sa.

A avut sau nu a avut dreptate când declara fostul deputat în camera ungară, dl *Dr. Alexandru Vaida*, în 1911: — «ce face pe o națiune mare? *respectul legilor și al intereselor publice*. La noi însă nu se cinstește legea de naționalități. La noi nu e nevoie ca naționalitățile să agite împotriva ideii de stat maghiar, aceasta o fac șolgăbirăii, primarii, notarii și oficerii stării civile». (V. rap. parlamentar din «*Tribuna Poporului*», 1911, nr. 47).

Intrebare: A domnit spiritul lui Oscar Iászi sau ordinația șolgabiraielor și sulifele de jandarmi în fosta Ungarie, înainte de război?

Contele Széchenyi¹ n'a avut soartea lui *Mocsáry* pentru cele spuse de pe catedra academiei de științe, contele nobil a murit, cuprins de durere, pentru felul cum s'au desfășurat lucrurile în țara sa.

¹ *Notă*: Acelaș conte *Ștefan Széchenyi*, «cel mai mare ungar», a declarat odată: «poporul meu se va da de mal din cauza truției sale».

Mai radical a simțit *Ludovic Mocsáry* înțelepciunea: adevărul umblă de mulțea cu capul spart — căci, spunând acelaș lucru ca *Széchenyi*, — din fruntea partidului său a fost pur și simplu destituit, în 1890, ca să se mai răsgândească până susține așa ceva. Așa a dispărut de pe arena politică.

28. *Antonin Dubost*, vorbind de *democrația adevărată*, în fața monumentului lui *Jules Ferry*, spunea :

«Veritabila caracteristică a statului democrat este *egalitatea politică*. Dar așa cum a formulat-o definitiv adunarea legislativă prin pana lui *Condorcet* : «Pentru a se face reală egalitatea politică recunoscută de lege și pentru ca să se stabilească astfel între cetățeni o egalitate de fapt, trebuie să asigurăm fiecăruia din ei facilitatea de a-și perfecționa industria, de a desvolta toate talentele sale, pe cari le-a primit din partea naturii și de a-l face capabil pentru funcțiunile sociale, la cari are dreptul ca să fie chemat». (V. «*Les Annales*», 12 Ianuarie 1913).

Intrebare : A facilitat statul ungar cetățenilor săi cu «buzes streine» dezvoltarea, perfecționarea industriei lor și i-a făcut capabili pentru funcțiunile sociale, la cari aveau dreptul să fie chemați?

29. Profesorul *Lammasch*, iuristul cu renume mondial, fostul președinte al unei conferențe dela Haga, înainte de război, vorbind despre «desconsiderarea dreptului» — tocmai el, austriacul — în «*Dreptul popoarelor după război*», carte apărută în 1917, în seria publicațiilor institutului Nobel norvegian, în Cristiania — scrie :

„Desconsiderarea dreptului din politica externă se transplantă fatalmente (notwendig — necesar) și în politica internă. Poate să te aducă la succese efemere; statornic însă subminează puterile sufletesti, cu cari trebuie să opereze fiecare artă a conducerii de stat. Din sânul guvernului ajunge în parlament, în partide, din parlament în presă, din lumea oficială în opoziție-

Cine s'a folosit față de alții de putere și de înșelăciune, să nu se mire dacă află, că și alții le folosesc față de dânsul». (pg. 117—18).

Nu-ți pare citatul acesta un «*Mene Tekel Phares*» al statului ungar prăbușit acum?

Desconsiderarea dreptului dictată aproape din partea guvernului țării, — «*legea naționalităților*» — literă moartă.

Desconsiderarea acestor drepturi din partea parlamentului,

a municipiilor,

a judecătoriilor,

a școalelor,

a societăților culturale

până la cel din urmă funcționar dela căile ferate.

Fiindcă a fost dată lozinca aceasta de sus, din partea șefilor.

Te miri, întreabă Lammasch, dacă ți se răspunde, câteodată, după cum ai strigat în pădure? Nu te mira.

30. Așa ajungem la una din întrebările cele mai dureroase:

Un neam, care este pătruns de adevărul, că toate neamurile dintr'o țară au dreptul să li se respecte ființa etnică, un neam, care depune jurământul solemn (3/15 Mai 1848) «... libertate, egalitate, frățietate; pe aceste principii voi respecta toate națiunile ardeleni, poftind egala respectare dela dânsule; nu voi încerca să asupresc pe nimeni, dar nici nu voi suferi să ne asuprească altul», un neam, care vrea să colaboreze la «înaintarea binelui umanității», silit să ia poziție tăcișă față de alt popor conlocuitor, fiindcă șovinismul unora din conducătorii acestui popor e la cârmă.

Alb și negru? Inger și demon? Pe partea unuia tot ce e bun, pe partea cealaltă tot ce e rău? De sigur —

răspunsuri mai îndesate, câteodată vehemente, singuratice chiar șoviniste, s'au auzit și de partea cealaltă. Dar:

Când tu, cel dela putere, cel ce ai putea să dai poruncă pentruca subalternii tăi să aibă altă ținută, sprijinești pe jață mișcarea îndreptată împotriva propriilor tăi cetățeni, cari «s'au născut, din întâmplare, ca aparținători naționalităților (nemagiare) și nu s'au născut unguri» (vorba e a dlui Iászi) — atunci te mai miri dacă ți se răspunde, aici și colea, într'aceeaș tonalitate, din partea acelora, cari n'au putința să se apere altfel în cazul dat?

— Nu este povestea lupului cu mielul?

Intrebare: Atunci, când ceri jurământul de fidelitate cetățenilor tăi — după ce ai tratat cu unii din ei ca în cele descrise mai sus — cine e vinovatul: cetățeanul, care, silit, jură sau statul, care silește la un jurământ, de care el nu e convins?

S'a declarat războiul. University Library Cluj

31. Cari au fost *primii pași* întreprinși de conducerea Austro-Ungariei?

Regimentele, în cari erau în preponderanță elementele nemaghiare au fost trimise în locuri cu desăvârșire streine din punct de vedere etnic de regimentele respective — Românii în Boemia, cehii în Ardeal (d. e. Reg. 2 la Praga, Reg. 31 la Brünn, etc.)

Intrebare: Ce dovedește «dislocarea» aceasta?

32. Dar și mai mult: *preoții, învățătorii, advocații*, cari au jucat un oareșcare rol în viața culturală nemaghiară, cu toate că n'au săvârșit *nimic* punibil, au fost *transportați* frumușel, cu sutele, în comitatele de pe lângă Pesta, ca să nu «agite» populația în decursul războiului.

Intrebare: Este o dovadă aceasta despre o conștiință uniștită? Un stat, care își trimite pe propriii săi cetățeni în exil penfru că au vrut binele poporului lor?

33. La începutul războiului mondial a fost dat ochilor mirați să vadă cum regimentele în preponderanță românești să plece pe câmpul de luptă cu *steaguri... românești!* Așa au văzut Sibiiul, Brașovul, Aradul etc. steaguri mari și mititele, în culorile, pentru cari — dacă le purtai altă dată — căpătai temniță. O ordonanță ministerială dădea voie ca soldații să se ducă și să moară cu steagul românesc în mână. Înainte cu 14 ani, în 1905 (10 Febr. d. e.) au fost osândiți 24 feciori români din Săliște pentru purtarea acestor culori. Și numai ei?

Intrebare: Când este împotriva «ideii» de stat să porți culorile tale naționale?

Să mori, poți, purtându-le?

34. În decursul războiului avea cetățeanul nemaghiar puțința să citească *cărți*, răspândite în ediții numeroase (în nemțește și ungurește), în cari se comenta astfel *starea de după război*: «De-ar veni să ne viziteze într'o bună dimineață un fotograf al sufletului și dacă ar putea să scoată la iveală, într'un mod miraculos, cu ajutorul unor raze X fermecate, portretul dorințelor noastre celor mai ascunse, ar descoperi în mine și în *flecarea* ungar(?) în urma tuturor vorbirilor sale și a principiilor, cari ne deosibesc, *dorința absolută* ca în basenul Carpaților fiecare (cetățean) să fie *ungur* și ca statul să creleze o astfel de țară». Scriitorul citat este elev al lui Nietzsche, scrie deci că face parte dintr'un popor, care vrea să stăpânească («herrschen»). Cere statificarea administrației centralizate — cere «în interesul rasei noastre» înființarea de fabrici cu lucrători unguri, cere exproprierea silită a pământurilor cetățenilor cu buze valahe, vorbește de «imperativul categoric» al maghiarismului, etc. etc.

Nu e cutare sau cutare scriitorăș celce și-a așternut gândurile pe hârtie, — e deputatul, fiul fostului ministru

de comerț, nepotul lui Jókai, directorul băncii comerciale ungare din Pesta — dl *Dr. Roland de Hegedüs*, cel ce a scris cartea aceasta: «Ungaria după război», în l. germ. și magh., în *mai multe ediții!*

... Sau citea cetățeanul câte un jurnal maghiar, în care pe față, fără de șovăială, se spunea germanilor din Austria: *lăsați pe nemaghiarii dela noi în grija noastră — să-i maghiarizăm, voi germanizați pe cehi, pe poloni, pe sloveni, pe italieni*. Simplu de tot! (V. d. e. articolul de fond din «*Pesti Hírlap*», din 5 Sept. 1915).

Numai două exemple pentru mii de exemple.

Intrebare: Cu ce inimă a putut ceti soldatul «naționalist» și cetățeanul «naționalist» astfel de cărți și articole, menite să «cimenteze» statul?

35. După contele Székenyi să auzim ce sfaturi dă fostul rector al universității din Cluj, savantul *Apáthy*. În 1 Aug. 1916 scria în ziarul «*Magyarország*» — va să zică în timp ce armata austro-ungară cu regimentele ei formate și din «naționalități» lupta încă din greu:

«Trebuie să identificăm maghiarismul cu națiunea maghiară și — creind un program de opoziție — nu trebuie să avem nici o considerație față de aceia, cari trăiesc în Ungaria și nu voiesc să fie maghiari. *Nu trebuie să se îndeplinească nici o dorință de a naționalităților*. Să nu întrebăm cari sunt dorințele naționalităților și cari sunt făgăduințele lor de cari ar trebui să ținem cont fără a vătăma unitatea de stat național maghiar; nu este chestiunea aceasta, ci aceea ca să știm ceace vrem și cum avem să acționăm împotriva naționalităților, în *interesul* unității statului național maghiar și al progresului națiunii maghiare» (cit. după Aurel C. *Popovici*, l. cit. pg. 217).

Astfel sfătuia învățatul *Apáthy* neamul său în decursul crâncenului război și așa sfătuiește poate și în ziua de astăzi, urfde se află.

Să ascultăm ce dorea *căpetenia ungarilor din Brașov*, *abatele catolic Iosif Meisel*. Reproducerea e după tradu-

cerea din «Gazeta Transilvaniei» (18/31 Ian. 1918, Nr. 7), originalul unguresc, a apărut în «Brassói Lapok» (Nr. 22, 1918):

«În țara mea aș statua (hotări) legea următoare:

1. Cu ziua de azi încetează *toate* școlăle cu limbă valahă: elementare, civile, gimnaziile, reale și preparandii.

2. Cine vrea să învețe să umble la școlăle maghiare. Cine nu arată certificat de absolvare, pe acela nu l-aș învesti cu drepturi cetățenești.

3. Inchid toate facultățile teologice, clericii gr.-cat. (valahi) să-și capete cvalificațiunea în seminariile rom. catol. Numai în baza absoluturului dela aceste seminarii poate fi sfințit cineva de preot. Seminariile gr.-or. le desființez cu totul. Creșterea preotului gr.-or o șterg cu totul. Poștească să se facă «uniți».

4. În administrațiune și în oficii de stat numai în ținuturi cu limbă maghiară poate ocupa officii și post vreun valah, tot asemenea e de urmat și cu cei aplicați în cariera de învățători și profesori.

5. În ținuturile locuite de valahi aplic numai învățători și învățătoare pentru grădinile de copii, cari vorbesc exclusiv limba maghiară.

6. Călindarul vechiu îl șterg pentru totdeauna. Obligator este calendarul gregorian.

7. Cui nu-i plac legile mele, în timp de 3 ani, poate emigra în Valahia. Ii dau permisiune. Astfel în țara mea în restimp de 50 de ani ar fi ordine exemplară. Garantez acest lucru».

Intrebare: După cele arătate mai sus — pe ce cărare apuci, cetățene maghiar: pe cea arătată de *Széchenyi* sau pe cea indicată de *Apáthy* și abatele *Meisel*? *Care concepție are mai multă verosimilitate de întrupare? Care va provoca în viitorul apropiat sau mai îndepărtat pacea binefăcătoare sau nouă vărsări de sânge?*

36. Cetățene maghiar al noului stat: România întregită, — dacă ai sângerat, dacă ai pierdut frați, poate chiar tată pe câmpul de luptă, dacă a trebuit să pleci odată grabnic dela căminul tău, fiindcă veneau «dușmanii», dacă ai ajuns să te închini lui Dumnezeu și să te rogi după «dreptate» — nu este cu cale ca, înainte de a înălța rugăciunea aceasta

cătră Domnul, să te gândești și la cuvintele unui Ștefan Széchenyi și să te întreb: n'am ajuns în halul acesta, mulțumită acelor, cari m'au condus astfel?

Dacă «națiunea» ar fi ascultat de glasul unui Széchenyi, Déak, Mocsáry sau Iászi, ar fi fost silită să audă condițiile unui tractat de pace, cetite în mijlocul unei «li-niști mormântale»?

Simple întrebări, asupra cărora nu este de loc rău să te gândești.

37. Dar să ascultăm glasurile unor oameni, cari *au contribuit* ca să ajungă Ungaria în starea din decursul războiului, să auzim pe dl Apponyi, pe contele Károlyi — să deschidem jurnăul «Pesti Napló», să cetim un articol din «Világ», al dlui Biró.

Contele *Apponyi*:

«Az antant — államok képviselőivel szemben a legrosszabb taktika a meghunyászkodás, a bocsánat kérés, a émelygős hizelkedés. Férfiasan be kell vallanunk, minekutánna levertek bennünket, hogy *téves volt a politika, a melyet követtünk*. Belátjuk, hogy *új kurzust* kell követnünk, de tegyük ezt önérzetesen, ne könyörögve, kellő szerénységgel, de érezzük azt is hogy a mennyiben nem gyakorolnak velünk szemben *igazságot*, nem ez a nemzedék, de a jövő nemzedékek módot fognak találni arra, hogy e nemzet, a mely százötven éves török hódoltságot és kiállott, ismét visszanyerje régi határait». *Contele Apponyi*, din vorbirea ținută la «Magyar Külügyi Társaság». (Budapesti Hirlap, 23 Febr. 1919.)

Sau pe românește:

«Cea mai rea tactică față de reprezentanții ententei este căciulirea, cererea de iertare și lauda fățarnică, greșoasă. *Trebuie să o recunoaștem bărbătește, după ce ne-au bătut, că politica pe care am urmat-o a fost greșită*. Recunoaștem, că *trebuie să urmăm un curs nou*, dar să o facem aceasta cu conștiința de sine, fără să ne milogim, cu modestia de lipsă, și să lăsăm să se simtă și aceea, că întrucât nu se va aplica față de noi *dreptatea*, nu generația actuală, dar generațiile viitoare au să găsească puțința, că această națiune, care a suferit chiar și o robie de 150 de ani, turcească, să-și recâștige vechile-i hotare».

Contele *Mihail Károlyi* declară în 5 Oct. 1918, într'un interview, acordat unui redactor al ziarului «*Az Est*»:

«... a nemzetiségi kérdésekben eddig uralkodó felfogást lényegesen meg kell változtatni és a nemzetiségi kérdést liberálisabban kell kezelni a pacifista program alapján. Mindezt helyesebb lett volna megtenni már hónapokkal, sőt évekkel ezelőtt».

«Trebue să ne schimbăm radical concepția dominantă de până acum în chestia naționalităților și problema naționalităților va trebui să o mânuim mai liberal pe baza programului pacifist. Toate acestea ar fi fost mai corect să le fi făcut cu luni, ba cu ani mai înainte».

«*Pesti Napló*», jurnalul budapestan, scria în *prim-articolul* din 22 Sept. 1918:

«De tudja-e vajjon mit szól a magyar nép hozzá (e vorba de politica bosniacă)? Ennek a népnek van-e módja nyilatkozni? Ha az utolsó évtizedben sem a magyarok között, sem az ország nemzetiségei sorában nem voltak a megértés előfeltételei, annak nagyrészt a Tisza Istvánnal jelképezhető politika az oka. Igaz, hogy a szélső függetlenségi pártok időnként még oktalanebb és hangosabb nacionalista kortespolitikát csináltak; de ők elvégre nem voltak az állam, a hatalom s egy kisebbségük, legalább az utóbbi időben, határozottan szakított a frázisos és gyűlölködő nemzetiségi politikával».

Pe românește:

«Dar știe ce spune la aceasta poporul unguresc? *Are puțințasă-și spună părerea acest popor?* Dacă în deceniile din urmă n'au fost nici între unguri, nici în șirul naționalităților țării condițiile unei înțelegeri, vina o are în mare parte politica ce se poate caracteriza prin Stefan Tisza. E adevărat, că partidele independente extremiste câteodată au purtat o politică naționalistă de «cortăș» și mai lipsită de minte și mai cu gura mare; dar ele — *la urma urmelor n'au fost statul, puterea și o minoritate a lor*, cel puțin în timpurile mai recente, au rupt-o energetic cu *politica de fraze și de ură față de naționalități*».

Asta o spune «*Pesti Napló*», care în fiecare număr, și acuma, injură.

Biró Lajos, sub iscălitura proprie, a scris în «*Világ*» articolul «*Az okosság hangja*» (glasul înțelepciunii), care culminează în cuvintele următoare:

«... értse meg az egész magyar közvélemény végre és értse meg különösen a magyar sajtó, hogy most minden régi tévelygéssel és

hazugsággal le kell számolni, de a leggyökeresebb leszámolás is teljesen értéktelen addig, amíg a legszörnyűbb és leggonoszabb hazugsággal le nem számolnunk: azzal, hogy a nemzetiségeknek nincs panaszra okuk Magyarországon. Kivel akarjak ezt elhiteni? Hol van olyan részeg alvó, vagy hól van olyan együngyű tökfilkó a világon, aki elé nyugodtan odaállhatunk azzal a büszke kijelentéssel, hogy Magyarország a szabadság szigete és hogy a nemzetiiségeknek éppen annyi a joguk, mint a Magyarországnak? Aki Magyarországnak és a Magyarországnak az ügyét így próbálja védeni, az ezt az ügyet halálra ítélte. Nincsenek ma Magyarországnak gonoszabb ellenségei, mint azok, akik e gyilkos és végzetes ostobaságokhoz ragaszkodnak és akik kiteszik a magyar állás pontot annak, hogy azzal az egyszerű kérdéssel ledöbjék: hány középiskolája van tulajdonképpen a magyarországi totságnak».

«..... A hivatalos magyar politika kimondhatatlan vétkeket követett el, de legnagyobb vétékét akkor követte el, amikor a magyarság nevében elnyomta és üldözte a magyarországi nemzetiségeknek még kulturális törekvéseit is, ahelyett, hogy segítette volna». (‹Világ›, 11 Oct. 1918).

Pe românește:

«... priceapă-o deci întreaga opinie publică ungurească și să o înțeleagă mai cu seamă presa ungurească, că trebuie să ne tragem la judecată ori ce ideie fixă și minciună veche — dar răfuiala cea mai radicală este cu totul fără de valoare atâta vreme câtă vreme nu ne-am răfuit cu cea mai greșoasă (legszörnyűbb) și cea mai perversă minciună: că naționalitățile n'au cauză să se plângă în Ungaria. Pe cine vrem să-l convingem despre aceasta? Unde se află un treaz îmbrătat sau un astfel de prostălău mărginit pe lume, înaintea căruia să ne putem arăta liniștiți cu declarația mândră, că Ungaria este insula libertății și că naționalitățile au tocmai aceleași drepturi ca și maghiarimea? Cine încearcă să apere cauza Ungariei și a maghiarimei astfel, a osândit la moarte cauza. Nu există astăzi dușmani mai ticăloși ai Ungariei decât aceia, cari se țin cu puterea de prostiile acestea sacrilege și catastrofale și cari expun punctul de vedere ca să fie nimicît cu singura întrebare: oare câte școli medii au slovaci din Ungaria?»

«..... Politica ungurească oficială a săvârșit păcate, nespuse de mari, dar păcatul cel mai mare l-a comis atunci când a *asuprit și urmărit în numele maghiarismului chiar și tendințele de manifestare culturale ale naționalităților din Ungaria, în loc să le fi ajutat.*»

Intrebări: Are *acuma* dreptate contele Apponyi, când declară, că politica urmată a fost greșită, recunoscându-o «bărbătește», sau a avut dreptate când cerea ca limba religiei să fie și pentru nemaghiari cea maghiară?

Are dreptate dl Károlyi, «Pesti Napló», dl Biró, declarând că trebuie să o rupă cu trecutul sau au avut dreptate când pledau pentru supremația unei singure națiuni?

38. După toate cele înșirate până acum — va putea cetitorul să-și construiască o *părere* hotărâtă despre starea din fosta Ungarie. La întrebările puse până acum e rugat să răspundă, sine ira et studio, cu epitetele meritate. Ii lăsăm loc gol pentru epitetele, pe cari le va alege, aici, pe hârtia albă...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

39. *Paul Deschanel*, succesorul lui Poincaré, în președinția Republicii franceze, adresa în 1917, în «Sorbonă», la o serbare franco-română, următoarele cuvinte *românilor*:

«Entre les *deux conceptions* qui sont aux prises dans cette guerre et qui se disputent l'empire du monde, d'une part, la force créant le droit, — ce qui n'est au fond que l'instinct des âges primitifs, — d'autre part, le droit indépendant de la force et supérieur à elle, — ce qui est la conquête maîtresse de la pensée, — la Roumanie, fille du génie latin, qui, pendant des siècles, fut le rempart sanglant de l'Europe, d'abord contre le Barbare, ensuite contre le Turc, et dont le courage sauva la civilisation, était vouée d'avance à la cause du droit.»

Pe românește: «Intre cele două concepții, de cari este vorba în acest război și cari își dispută imperiul lumii, de o parte este *forța*, care creiază dreptul — ceea ce nu este în fond altceva decât instinctul

vărstelor primitive — de cealaltă parte dreptul, independent de forță și superior ei — cecece e învingerea conducătoare a gândirii — România, flica geniului latin, care a fost în decurs de secole mete-reaza sângeroasă a Europei, la început contra barbarilor, mai apoi împotriva turcilor și a cărei curaj scapă civilizația, era dela început înclinată cauzei dreptului».

«...Tous les obstacles qui avaient entravé d'abord l'intervention de la Roumanie ont cédé à cette force suprême : l'appel du sang, le cri des frères exilés, la voix des ancêtres qui reposent au delà des monts, cette cause sacrée de la liberté humaine, du droit humain, pour laquelle se sont dressées, dans les deux mondes, les nations démocratiques et libérales, contre les forces de ruse, de conquête et d'oppression. Source de gloire éternelle pour notre famille d'Orient».

Pe românește : « .. toate obstacolele, cari au oprit la început intervenția României au cedat acestei forțe supreme : apelul sângelui, țipetul fraților exilați, glasul strămoșilor, cari zac peste munți, această cauză sfântă a libertății umane, a dreptului uman, pentru care s'au ridicat în cele două lumi națiunile democratice și liberale împotriva forțelor vicșugului, a cuceririi și a opresiunii».

Albert Thomas, ministrul armamentului, în 1917, rostea la serbarea franco-română dela Sorbonă, cuvinte ca acestea :

«C'est donc, amis roumains, parce que vous avez bien et vaillamment combattu, c'est parce que vous êtes nos frères en latinité, que la France est prête à accomplir envers vous comme envers ses Alliés, comme envers tous les peuples, ce qu'elle considère comme sa mission traditionnelle. Mais même si nous n'avions pas ces sentiments, ce serait encore le devoir de la France d'accomplir cette mission, car si elle trahissait ce devoir, elle ne serait plus la France. Ce devoir, c'est de lutter pour l'indépendance, pour l'unité des peuples et, je reprendrai le mot malgré la réserve qui a été faite, pour le triomphe du principe des nationalités». («La revue hebdomadaire», 11 Aug. 1917).

Pe românește :

«Amici români! pentrucă ați luptat bine și voinicește (cu inima), pentrucă sunteți frații noștri în latinitate — Franța este gata să îndeplinească față de voi ca și față de aliați, ca față de toate popoarele, cecece consideră ea ca misiunea ei tradițională. Dar chiar și dacă n'am nutri noi aceste sentimente, totuș, ar fi datorința Franței de

a-și îndeplini această misiune, căci *dacă ar trăda această datorință, n'ar mai fi Franța*. Datorința aceasta este de a lupta pentru *independență*, pentru unitatea popoarelor și, mă voiu folosi din nou de cuvântul acesta, pe lângă toată rezerva făcută, pentru *triumful principiului naționalităților*.

Intrebare: Erau îndreptățiți să vorbească *astfel* națiunii române dnii *Paul Deschanel* și *Albert Thomas* ?

40. *Românii*, în statistica ungurească despre *Transilvania* (stat. din 1910) au fost 57·12% — 2.978.951; maghiari 26·46% — 1.378.189; Germani 19·87% — 513.794; evrei 3·28% — 170.943; alte naționalități 3·27% — 170.468.

Românii au în județele Făgăraș 92·38%, Alba Infer. 81·49%, Solnoc Dobâca 78·27%, Căraș-Severin 74·70%, Turda-Arieș 74·66%, Bistrița Năsăud 70·16%, Sibiiu 65·43%, Arad 61·65%, Sălaj 61·61%, Cojocna 60·60%, Bihor 55·67%, Sătmar 52·65%, Târnava-mică 54·84%, Huniedoara 81·81%, (deci în mare majoritate față de toate național. în 14 județe). Major. relativă au în jud. Brașov 33·82%, (ungurii 33·11%, germ. 30·28%), Maramurăș 47·14%, (evrei 22·95%, ruteni 16·14%, maghiari 10·54%), Târnava-mare 43·70%, (germ. 43·69%, magh. 10·70%).

Germanii au majoritate relativă în jud. Timiș Torontal cu 39·85%, (rom. 35·41%, magh. 13·36%), Maghiarii în majoritate absolută în județele: Odorhei 93·98%, Ciuc 82·33%, Treiscaune 80·40%, Murăș-Turda 57·22% (rom. în jud. Odorhei 3·15%, Murăș Turda 36%).

(v. «Patria» 21 Noemvrie 1920).

41. Se zice: *orașele* sunt în Ardeal, în marea lor majoritate, *străine* de spiritul românesc. Pentru ilustrarea acestui fapt să cităm din articolul de fond al guvernamentalului «Pester Lloyd» din 19 April n. 1917 despre consolidarea orașelor din Ungaria și despre politica urmată de guvernanți în privința aceasta (un singur pasaj marcant din articolul de 4 coloane):

«*Orașele ungurești, fără de a căror înflorire puternică după războiu va fi peste puțină ca să reușească opera întremării, n'au fost părtașe până acum în viața noastră publică nici de atenția ce o meritan, nici nu li s'a recunoscut valoarea lor cea mare din punct de vedere național. Cât de des s'a ridicat chiar și în anii aceștia de război, în parlament, fără ca să fi fost contrazis, acuza împotriva orașelor și activitatea lor economică, prestată din partea cetățenilor lor, acuza de simpatii față de cosmopolitism, o învinovățire, care stă în diametrală opoziție față cu faptele, cari umplu în istoria noastră națională, de stat, cele mai strălucite pagini. În țara noastră este orașul cuptorul, în care se duce în îndeplinire cu mai bun rezultat procesul de contopire. La țară, afară, poate să se manifeste pe la granițele de limbă maghiarimea, pe lângă toate ajutoarele financiare și morale ale puterii de stat, numai cu mare greutate; satul mult-lăudat din diasporele acestea este locul unde se fărâmițește treptat-treptat neamul unguresc și unde proprietățile «națiunii» se micșorează. Singure orașele, avizate la puterile lor proprii, fără de ajutoare de stat, înfluințează cu puterea lor de propagandă pentru cauza națională, într'o măsură, încât aceia, cari privesc cu ochi dușmănoși dezvoltarea noastră națională le admiră activitatea, scrâșnind din dinți. Locuitorii din satele cu limbă streină, atrași de viața nouă, ce pulsează și care le dă puțința de a câștiga, a orașului, ajung sub puterea vrăjită a culturii mai dezvoltate a neamului nostru și se dau bătăuți, în scurt timp, de influința aceasta, care-i schimbă. A doua generație deja simte și gândește ungurește, încât te poți răzima pe ea, va fi în privința limbei și a spiritului un câștig pentru neamul nostru, un nou și înflăcărat purtător al ideii naționale. Până când satul de la granița de limbă de multe ori tânjește (se atrofiază), sunt orașele, chiar și acelea, cari se află în ținuturi unde naționalitățile trăiesc laolaltă în masse compacte, nu numai nește emporii ale limbei ungurești și ale culturii naționale, ci și vetre, dela cari radiază în întreagă împrejurimea energia de asimilare națională. Și acesta este doară meritul, care se poate dovedi pe cale statistică, al orașului unguresc pentru propaganda națională...»*

Încă vreo câteva constatări: în 1874 erau în Pesta pe lângă 308 firme comerciale ungurești 1889 germane.

În 1842 declara Ludovic Kossuth pe față: «Orașele noastre sunt încă în majoritatea lor nemțești, și anume așa de nemțești, încât încă nu ne dau nici o dovadă a

maghiarizării». (V. Dr. *Juliu Bunzel*. «Ungarn und wir». U. și noi, 1918, pg. 30).

Di *Alex. I. Lapedatu* a arătat cu date statistice *cum* au crescut orașele în ultimele decenii la periferia nord-vestică a României întregite de astăzi. Concluziile evidente sunt acestea: «nu mai departe decât în prima jumătate a sec. trecut, Românii alcătuiau elementul etnic de căpetenie pe întreg teritoriul revindecat de ei în N.-V. Transilvaniei până în punctele lui cele mai extreme și, îndeosebi, dela fondarea Statului ungar dualist (1867) populația românească a acestui teritoriu se constată a fi scăzut într-o proporție, care *nu* se poate explica decât prin efectele politice de maghiarizare și prin falsificările statisticilor ungare» . . . «prezența populațiunii maghiare în orașe e, în mare măsură, de dată recentă și de caracter fluctuant, adusă fiind, îndeosebi după 1867, de necesitățile de organizare, administrare și consolidare a noului Stat ungar maghiarizator. Faptul îl atestă chiar bine cunoscutul sociolog *Iászi Oszkár*, care, în una din publicațiile sale dinainte de războiu (Budapesta 1912) arată, că populația maghiară a crescut în orașe numai în douăzeci de ani — dela 1880 la 1900 — cu 85%, câtă vreme cea nemaghiară în acelaș răstimp abia cu 11%». (V. «Transilvania», Nr. 11, 1920).

Intrebare: A avut sau n'a avut dreptate cetățeanul nemaghiar, când a susținut în fosta Ungarie, că orașele sunt sistematic alimentate de un spirit, care nu este în conformitate cu spiritul ținutului în care se află?

Dacă — ici-colea — se vor naște în România întregită unele . . . asperități din cauza politice trecute a guvernanților — *a cui* este vina?

42. În 1916 scria *Aurel C. Popovici*: «În cazul unei uniuni naționale a acestor ținuturi (Transilvania) la regatul român, acesta care are de prezent o populație de 8 milioane, ar număra, în cifră

rotundă, mai mult de 13 mil. de locuitori, dintre cari 600,000 maghiari, 200,000 germani și 200,000 turci, tătari și bulgari (în Dobrogea). Nu este justiția ideală, spun maghiarii. E posibil, dar este mai just ca 8—9 mil. de maghiari să domine — cum au făcut-o până'n ziua de astăzi — 12 până la 13 mil. de nemaghiari? (pg. 76 loc. cit.)

Intrebare: De dragul unor minorități, a unor enclave, într'o mare de cetățeni de un neam — cetățenii cei de un neam să nu poată să se consolideze într'un singur stat, în care minoritățile să-și aibă asigurate drepturile?

Voltaire a scris împotriva regimului dela putere pe vremea sa — odată, când finanțele statului erau sdruncinate — următoarele patru rânduri:

«Cred în Turgot — îi sunt adept fervent,
Deși de ce-are 'n gând eu n'am habar —
Dar știu atât: că este chiar contrar
Din câte s'au făcut până 'n prezent...»

(Turgot era ministrul de finanțe).

Dacă *Voltaire* sbiciuia pe vremea sa regimul cu atâta asprime, ce să zicem noi, din fosta Ungarie, cari am dorit «contrarul din câte s'au făcut până 'n prezent?» Și *dacă* populația a ajuns la stadiul acesta de a nu se mai încrede în guvernele trecute, a cui e vina?

43. Suntem în *stadiul de tranziție*: Austro-Ungaria după război redusă la Austria germană și la Ungaria maghiară; Cehoslovacia, Jugoslavia, Polonia, România încep să se consolideze. *Asperitățile*, cari se observă acum, până ce încă nu se cunoaște pe deplin populația ținuturilor alipite cu țările la cari au fost alipite — vor dispărea cu timpul.

Di Seton *Watson* descrie stadiul acesta de tranziție plastic, constatând: «Lista (nemulțumirilor) ar da un tablou fals dacă n'am vrea să comparăm starea desperată a națiunilor eliberate, de din 'nainte de război, cu viața, care izbucnește acum prin vinele lor și care — de sigur a pricinuit puțină febră. Astăzi trebuie să pornim înainte de toate dela teza politică câștigată din experiență,

că toată lumea din Europa este nemulțumită cu vecinii și că nemulțumirea și decepția din Slovăcie sau din Transilvania nu sunt mai mari decât în Picardia sau Toscana, în Polonia sau Irlanda. Suferim ca toții — *de un «Katsenjammer» acut*. (Art. în «Infrățirea» Cluj, 1920, Dec.)

44. Ajungem la o *serie de întrebări*, cari va fi bine să și le sublinieze cu roșu fiecare din cetitori:

Este cu cale ca conducătorii unui neam, ducând naționalismul lor la — paroxism, să dea lozinca: pe banii *comuni* tot ce poate ridica neamul nostru propriu, celelalte neamuri conlocuitoare, în planul al doilea!? Este cu cale ca aceiași conducători să se bată 'n piept, că liberalism mai mare ca în țara lor nu există — la congrese internaționale, la întruniri solemne? Ar fi putut lua parte într'o «Ligă a Națiunilor» reprezentanții *aceștia* ai țării: Ungaria, asigurând pe celelalte state, că în țara lor domnește cea mai perfectă ordine și dreptate?

Crede cineva că ar putea *învia o Ungarie ca cea apusă* — spre binele, spre bunăstarea, spre pacea cetățenilor ei de mai 'nainte, chiar și maghiari?

Nu ar fi o *primejdie* pentru *toate* statele învecinate o țară, în care ar domni stări ca în Ungaria de dinainte de război? Căci:

Iși *poate* închipui cineva o înviere a Ungariei fără de azile de copii, școale, administrație, justiție, alegeri, «colonii», parlament, jurnalistică, ca cele descrise mai sus?

Dacă conducătorii unei țări nutresc *astfel* de planuri, *poate* să adereze o astfel de corporație cu inima împăcată la o «Societate a națiunilor», ca aceea, care se înjghebează acum?

Servește neamului său acela, care — face parte din oricare neam — nu rostește adevărurile acestea, sau pledează ca în viitorul apropiat sau mai îndepărtat să se verse nouă șiroaie de sânge omenesc?

Astfel de batalioane de întrebări ca cele puse mai sus e bine să și le compună omul, care judecă în ziua de astăzi și *lor* să le răspundă cu tirul argumentelor, ca să ajungă la o învingere.

Ca încoronare a întrebărilor ar putea să-și pună această întrebare a întrebărilor:

Cine se roagă mai bine unui Dumnezeu al dreptății, al bunătăți:

acela, care rechemă planul de desnaționalizare a cătorva neamuri, de dragul unei chimere, încrezându-se pe patul de pușcă, sau

acela, care vrea respectarea drepturilor tuturor popoarelor, pe baza unei înțelegeri, spre binele comun?

Înainte *oricărui* juriu din lume, înainte oricărei Ligi a națiunilor, pot fi înaintate aceste date și aceste întrebări și de răspunsul, care li se *poate* da, nu e cu puțință să stea cineva o clipă la îndoială.

Sunt întrebări *atât* de clare, încât și-e și rușine să răspunzi, fiindcă răspunsul este prea evident, fiindcă răspunsul nu poate să fie altfel, fiindcă oricare om cu mintea sănătoasă are să-ți răspundă la fel, să fi studiat drepturile sau ba, să se priceapă în «dreptul ginților» sau să n'aibă habar de el.

* * *

Și-acum ajungem la sfârșitul lucrării de față. Să o sfârșim cu încă două întrebări, acestea mai dureroase decât toate:

Kazinczy, patriotul ungar, unul din întemeietorii culturii ungurești, scria odată unui prieten sârb: «... În timp ce doresc înflorirea limbei ungurești și 'mi dau osteneala, pe cât mă ajută puterile, să o promovez, *nu mă rog* de cer ca limba mea să înflorească în detrimentul altor limbi». (V. «Biographisches Lexikon» de Dr. Const. de Wurzbach, partea a XI, Wien, 1864, pg. 107).

Intrebare: Ar subscrie șoviniștii de astăzi — Apáthy, Hegedüs; etc. etc. — aceste clare și evidente cuvinte ale predecesorului lor cultural?

Anatole France scria în «*Msiieur Bergeret în Paris*» despre puterea cuvântului:

— «Cum să faci să înceteze nedreptatea . . ? Cum să schimbi lumea?»

— «Cu *puterea cuvântului*, fiul meu. Nimic nu este mai puternic decât cuvântul. Înlanțuirea de rezonanțe puternice și de gândiri înalte este o legătură, pe care n'o poți rupe. Cuvântul, *ca și praștia lui David*, abate pe cei violenți și face să cază pe cei puternici. Este *armata invincibilă*. Fără de aceasta ar aparține lumea brutelor armate. Cine le ține în respect oare? Singură gândirea, fără de arme și goală . . .»

Ca și Alex. *Vlahuță* al nostru, care a decretat solemn: «Măreață-i a cuvântului putere!»

Ce minunat vorbește Anatole France despre puterea invincibilă a cuvântului! A argumentului! Înainte de război!

Dar acum, după anii aceștia de groază ai omenirii întregi, să n'aibă argumentul tăria sa mult mai mare decât a avut-o atunci când oamenii erau încrezuți în puterea tunului? Râurile de sânge și munții de scăfârlii de om să nu fi adus omenimea la o transformare socială, când argumentul este primit ca bun, ca plausibil și din partea acelorora, cari înainte de război dădeau lozinci à la Apáthy?

Să fie scrise și acum lozinci false pe tăblițele, cari arată direcția popoarelor, ca din nou să ajungem cu toții în fața unei prăpăștii?

Este aceasta în interesul propășirii, a «Ligei Națiunilor»?

Istoricul italian *Guglielmo Ferrero* a ținut în «Sorbona» din Paris (12 Aprilie 1919) un discurs mult comentat, în care, analizând starea din Europa, susținea: «Când valorile de *mânie* se propagă în mijlocul masselor, bunul simț,

simțul de conservare și chiar și interesul pot fi orbite într'un moment anumit. *Echilibrul psihologic* al lumii nu pare atât de solid cât ar trebui, ca să nu poată fi nici o primejdie delirurile unei părți a umanității pentru restul ei.

«...Trebue un principiu de unitate, capabil de a domoli luptele furioase între popoarele și rasele, cari sfășie civilizația occidentală; trebue o disciplină a forței, care — limițându-și aplicarea — îndepărtează cea mai mare primejdie, de care a fost amenințată civilizația occidentală: primejdia de a fi distrusă chiar din partea excesului de putere, creată ca să-și sature ambițiile și urile proprii».

«Popoarele, cari vor creia aceste principii de unitate și de disciplină, cari vor avea forța de a le impune lor înși-le și celorlalte popoare, vor salva Europa *de cea mai teribilă criză din istoria ei*». (v. «Le Figaro» 13 April 1919).

Intrebări: Dacă *interdepența* aceasta între popoare este accentuată cu atâta tărie de istoricul de renume mondial *Ferrero* și dacă istoricul pledează pentru delăturarea «celei mai teribile crize din istorie», prin colaborarea neamurilor: *care* neam este îndreptățit să pretindă această colaborare cu inima mai liniștită: acela, care a cerut întotdeauna dreptatea sau acela care, condus de câțiva conducători eu lozinci false, a contribuit să ajungem la această «criză teribilă»?

Profesorul dela universitatea din Paris, dl *Dr. Carol Richet*, una din luminile Franței, întreat în 1912 de «Institutul internațional pentru răspândirea experiențelor sociale», a răspuns anchetei internaționale asupra *rolului violenței în conflictele moderne* astfel:

«Putem spune că principiuul forței este rătăcirea. Rătăcirea are lipsă de forță, ca să domnească; adevărul își este el singur de-ajuns, triumfează, fiindcă este adevărul. Așa este la orice dreptate, care își taie cărare, tocmai

fiindcă este dreptate. Nu vreau să spun că ar trebui să fie pretutindeni unde se întrebuițează forța, totdeauna eroarea și nedreptatea; dar forța este ceva pentru sine, fără de cea mai mică legătură cu dreptatea și cu adevărul. Ea ascultă de întâmplarea oarbă și este legea celui mai tare. Se întâmplă câte odată ca cel mai tare să reprezinte adevărul și justiția — aceasta se întâmplă însă numai ocazional și nici de cum principiar. Forța nu se poate referi la nici un drept, la nici o rațiune, la nici un pretext, învingerea ei nimicește adevărul și dreptatea, ea nu-și bate capul nici de adevăr, nici de dreptate.

«Adevărul însă triumfează, fiindcă este adevăr; dreptatea triumfează, fiindcă este dreptate. Dacă credem, că o lume, care se bazează pe adevăr și dreptate este mai bună decât una bazată pe trădare și eroare, atunci însemnează aceasta o condamnare a forței; căci puterea este tot atât de puțin într-o legătură necesară cu ceea ce este adevărat, ca cu aceea ce este drept...» (v. ediția germ. a rev. «Documentelor progresului», 1912, Dec. a. V.)

Intrebare: Dacă prof. Richet are dreptate, când condamnă forța în conflictele moderne — pledând mai departe, în articol, pentru instituirea unui tribunal internațional, cu putere legislativă supremă — are sau n'are dreptate să nu se teamă neamul românesc de *condamnarea forței?*

Victor Hugo fantaza de Statele-Unite ale Europei, după cum se gândea și *Ernest Renan* la un congres al «statelor europene aliate». *Michelet* înfocatul naționalist și istoriograf francez, a editat, în 1864, o «*Biblie a umanității*», ca *Tolstoi*, în care a trecut în revistă, dela Râmâyana Indiilor până la epoca sa, tot ce a crezut că este nobil, *uman* — voind să ofere o «biblie comună», în care «*fiecare* popor își scrie versetul său». «Pământul fie

pământul făgăduinții și lumea întreagă Ierusalimul», exclamă el în prefață, iar, după ce a urmat firul roșu al umanității, îngreșându-se de «*Siberiile morale*» (de Spielbergurile și de Siberiile», pe cari le credea trecute) scria la «*Concluzii*»: «*Trebue să te 'ntorci resolut și să arăți spatele, cu toată francheța, hotărât, evului mediu, aceluia trecut bolnav, care, chiar și când nu acționează, influențează grozav în urma contagiunii (moltiplicării) morții. Nu trebue nici să-l combați, nici să-l critici, ci să-l uiți. Să uităm și să mergem înainte! Să mergem la științele vieții, la muzee, la școale, la colegiul Franței... Să fim, vă rog, oameni, și să ne mărim cu nouă mărimi, nemai auzite, cu *umanitatea*... Acordul victorios al celor două surori: Știința și Conștiința. A dispărut orice umbră... fluviul Dreptului și al Rațiunii... Inima universală a lumilor...*»

Ce minunată mână, care-ți arată: În direcția această ajungi la adevărata fericire! Și *Goethe* spunea, că istoria omenirii e ca o «*fugă*» muzicală, în care fiecare neam își are rolul său, notele, cu cari să contribuie la complex.

Acum — după cataclismul abea trecut — când neamurile, printre ruine, încearcă să se ridice și să-și lege rănile de cari sângeră, acum, când, ca nici când altădată, am putea să o apucăm spre calea pe care ne-o arăta *Michelet* — să fie în interesul *cui*va, al unui neam sau al altuia, ca «*Siberiile morale*» ale evului mediu să se populeze iarăș; să fie cu cale, spre binele comun, ca lozinci false să germineze din nou în inimile omenești sau să fie cuminte, cinstit, *uman*, ca toate neamurile să se lase conduse de «*Fluviul Dreptului și al Rațiunii*», pe care-l dorea un *Michelet*?...

